

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ВЛАДА ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

СТРАТЕГИЈА

за унапређење права
и положаја особа с
инвалидитетом
у Федерацији
Босне и Херцеговине
(2016-2021)



БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
ФЕДЕРАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ВЛАДА ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

СТРАТЕГИЈА

за унапређење права
и положаја особа с
инвалидитетом
у Федерацији
Босне и Херцеговине
(2016-2021)

Сарајево, јул 2016. године



САДРЖАЈ

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА И АКРОНИМА.....	6
ТЕРМИНОЛОГИЈА.....	7
УВОД.....	8
1. ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР	8
2. ПРЕГЛЕД СТАЊА У ОБЛАСТИМА ЗНАЧАЈНИМ ЗА ПОЛОЖАЈ ОСОБА С ИНВАЛИДИТЕТОМ	10
2.1 ЗДРАВСТВО.....	10
2.2 ОБРАЗОВАЊЕ	12
2.3 ПРИСТУПАЧНОСТ	15
2.4 ПРОФЕСИОНАЛНА РЕХАБИЛИТАЦИЈА И ЗАПОШЉАВАЊЕ	17
2.5 СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА.....	19
2.6 КУЛТУРА И СПОРТ	23
3. ЦИЉЕВИ И АКТИВНОСТИ СТРАТЕГИЈЕ.....	24
3.1. ГЕНЕРАЛНИ ЦИЉ СТРАТЕГИЈЕ.....	34
3.2 СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ И АКТИВНОСТИ СТРАТЕГИЈЕ	24
<i>Специфични циљ 1. Побољшати статус особа с инвалидитетом кроз унапређење законодавног оквира и обезбјеђење правне подршке и заштите права особа с инвалидитетом.....</i>	25
<i>Специфични циљ 2. Унаприједити приступачност окружења за особе с инвалидитетом кроз уклањање архитектонских и информационо-комуникационих баријера, као кључни аспект за њихово потпуно укључивање у друштвену заједницу.....</i>	25
<i>Специфични циљ 3. Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања</i>	26
<i>Специфични циљ 4. Унаприједити програме превенције инвалидитета и програме ране детекције и интервенције у раном расту и развоју.</i>	27
<i>Специфични циљ 5. Унапређивати квалитет и доступност услуга те успостављати нове услуге сходно потребама особа с инвалидитетом.....</i>	27
<i>Специфични циљ 6. Јачати запошљавање и самозапошљавање особа с инвалидитетом.....</i>	28
<i>Специфични циљ 7. Спречавати сваки облик искоришћавања, злостављања и насиља над особама с инвалидитетом.</i>	28
<i>Специфични циљ 8. Подизати свијест јавности о проблемима питања инвалидности с циљем уклањања предрасуда, културолошких и психолошких баријера.</i>	29
<i>Специфични циљ 9. Јачати капацитете организација особа с инвалидитетом и гарантовати њихово учешће у свим друштвеним процесима.</i>	30

4. ОПЕРАТИВНИ ПЛАН АКТИВНОСТИ.....	31
5. ПРАЋЕЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈА СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ.....	50
6. ПРИМЈЕНА СТРАТЕГИЈЕ НА КАНТОНАЛНОМ НИВОУ	51
7. ТРОШКОВИ ПРИМЈЕНЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	51
8. ОБРАЗЛОЖЕЊЕ.....	51
9. ЛИТЕРАТУРА.....	56
10. РАДНА ГРУПА ВЛАДЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ЗА ИЗРАДУ СТРАТЕГИЈЕ	60
Анекс 1.	61
ЛИСТА ПРОПИСА КОЈИ ЋЕ БИТИ ПРЕДМЕТ АНАЛИЗЕ УСАГЛАШЕНОСТИ С КОНВЕНЦИЈОМ И ПРОПИСА КОЈИ СЕ ТРЕБАЈУ ДОНИЈЕТИ	61

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА И АКРОНИМА

АДС ФБиХ	Агенција за државну службу Федерације Босне и Херцеговине
АП	Акциони план
БиХ	Босна и Херцеговина
БПК	Босанско-подрињски кантон
ЕУ	Европска унија
ФБиХ	Федерација Босне и Херцеговине
ФМБИ	Федерално министарство за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата
ФМФ	Федерално министарство финансија
ФМКС	Федерално министарство културе и спорта
ФМОН	Федерално министарство образовања и науке
ФМП	Федерално министарство правде
ФМТК	Федерално министарство транспорта и комуникација
ФМПУ	Федерално министарство просторног уређења
ФМРПО	Федерално министарство развоја, предузетништва и обрта
ФМРСП	Федерално министарство рада и социјалне политике
ФМУП	Федерално министарство унутрашњих послова
ФМЗ	Федерално министарство здравства
ФЗПР ОСИ	Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа с инвалидитетом
ФЗС	Федерални завод за статистику
ХНК	Херцеговачко-неретвански кантон
К10	Кантон 10
Конвенција	Конвенција Уједињених нација о правима особа с инвалидитетом
КС	Кантон Сарајево
НВО	Невладина организација
ООСИ	Организација особа с инвалидитетом
ОСИ	Особа с инвалидитетом
ПК	Посавски кантон
Политика	Политика у области инвалидности у Босни и Херцеговини
РАК	Регулаторна агенција за комуникације
РРРД	Рани раст и развој дјетета
РВИ	Ратни војни инвалид
СБК	Средњобосански кантон
Стратегија	Стратегија за унапређење права и положаја особа с инвалидитетом у Федерацији Босне и Херцеговине 2016-2021.
ТК	Тузлански кантон
УН	Уједињене нације
УСК	Унско-сански кантон
СЕ	Савјет Европе
ЗДК	Зеничко-добојски кантон
ЗХК	Западнохерцеговачки кантон
ЗЗЈЗ ФБиХ	Завод за јавно здравство Федерације Босне и Херцеговине
ЗЗО	Завод здравственог осигурања
ЗЗОиР ФБиХ	Завод здравственог осигурања и реосигурања Федерације Босне и Херцеговине

ТЕРМИНОЛОГИЈА

Ради одговарајућег разумијевања и примјене ове стратегије те потребе развијања праксе коришћења усвојене терминологије у области инвалидности, наглашавамо да кључни појмови који су употријебљени имају онакво значење какво је дефинисано УН Конвенцијом о правима особа с инвалидитетом, и то:

- 1) Особа с инвалидитетом је особа која има дуготрајна физичка, ментална, интелектуална или чулна оштећења, која у међудејству с различитим баријерама могу да спречавају њено потпуно и ефикасно учествовање у друштву на равноправној основи с особама без инвалидности.
- 2) Дијете је особа до навршених осамнаест година живота.
- 3) Дијете са сметњама у физичком и/или психичком развоју је дијете које због тјелесних, чулних, комуникационих, говорно-језичких или интелектуалних потешкоћа треба додатну подршку за учење и развој, како би остварило најбољи могући развојни резултат и социјалну укљученост.
- 4) Дискриминација особе с инвалидитетом је било какво разликовање, искључивање или ограничавање особа на основу физичких, менталних, интелектуалних или чулних оштећења које има сврху или учинак спречавања или поништавања признавања, уживања или употребе свих људских права и основних слобода у политичкој, економској, социјалној, културној, друштвеној и свакој другој области, што укључује и ускраћивање разумног прилагођавања.
- 5) Деинституционализација је процес у којем се систем заштите, првенствено успостављен тако што особу с инвалидитетом искључује из друштва, трансформише у систем заштите који има за циљ да олакша учешће у друштву, нудећи широк спектар услуга обезбијеђених на нивоу заједнице, а поштујући притом принципе избора и одлуке.
- 6) **Универзални дизајн** представља осмишљавање производа, окружења, програма и услуга тако да све особе могу у највећој могућој мјери да их користе без додатних адаптација. Универзални дизајн не искључује помагала за одређене категорије особа с инвалидитетом, када су им таква средства потребна.
- 7) **Комуникација** обухвата језике, приказивање текстова, Брајево писмо, тактилну комуникацију, формате с великим словима, приступачне мултимедије, као и писане медије, аудиоснимке, једноставан језик, људске читаче и аугментативне и алтернативне облике, средства и формате комуникација, укључујући приступачне информативне и комуникационе технологије.
- 8) **Језик** обухвата говорне и знаковне језике и друге облике неизговорених језика.

УВОД

Босна и Херцеговина као држава тежи интеграцији у европску заједницу и развоју грађанског друштва у којем се поштују људска права и основне слободе, те забрањује дискриминација. У том смислу неопходно је да се устраје на изградњи политике у области инвалидности која ће бити успостављена на људским правима и социјалном моделу, према којем је учествовање особа с инвалидитетом у друштву ограничено или онемогућено због различитих баријера које могу да буду физичке природе, али и баријера у виду закона и политика неповољних за положај особа с инвалидитетом, а не због оштећења које те особе имају, како се деценијама посматрало. Сходно том моделу, нагласак се не ставља на сам инвалидитет него на преостале способности особе која ће, након што друштво уклони постојеће баријере, остварити свој потпуни развој.

Босна и Херцеговина је у мају 2008. године усвојила први документ од значаја за област инвалидности у Босни и Херцеговини, Политика у области инвалидности у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 76/08), којим се определијелила за нови приступ у области инвалидности, заснован на људским правима и социјалном моделу. На основу тог документа урађен је оперативни документ Стратегија за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015. година.

С обзиром да је период имплементације овог стратешког документа завршен, Влада Федерације Босне и Херцеговине је именовала радну групу у коју су укључени представници свих ресора од значаја за положај особа с инвалидитетом и представници организација особа с инвалидитетом, која је припремила Стратегију за унапређење права и положаја особа с инвалидитетом у Федерацији Босне и Херцеговине 2016-2021. (у даљњем тексту: Стратегија). Сврха тог документа је да се дефинишу стратешки приоритети, циљеви и активности у области инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине за нови стратешки период, који ће слиједити претходно успостављене принципе мултисекторског приступа у области инвалидности и који ће допринијети унапређењу положаја особа с инвалидитетом, па самим тим и друштва у цјелини.

1. ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР

Као основ за израду Стратегије коришћени су домаћи и међународни правни акти. Поред Устава Федерације Босне и Херцеговине, постоји читав низ законских и подзаконских аката којима се регулише област инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине. Осим тога, дио унутрашњег правног поретка чине међународни уговори из области инвалидности које је држава Босна и Херцеговина потписала и ратификовала, те су самом ратификацијом по правној снази изнад домаћих закона.

Из међународног законодавног оквира коришћени су најважнији документи Уједињених нација, Савјета Европе и Европске уније.

Уједињене нације

- **Конвенција Уједињених нација о правима особа с инвалидитетом** и њен Факултативни протокол – усвојени 13. децембра 2006. године, а Босна и Херцеговина их је ратификовала 12. марта 2010. године. Ова конвенција је од круцијалног значаја за област инвалидности и њени општи принципи су смјернице за дејство у свим областима од значаја за особе с инвалидитетом.
- **Универзална декларација о правима човјека**, усвојена и проглашена 10. децембра 1948. године. Декларација нема никакву правну снагу с обзиром да је донесена не као уговор, него само као резолуција. Међутим, она представља први свеобухватни инструмент заштите људских права.
- Стандардна правила за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом које је Савјет министара Босне и Херцеговине усвојио у септембру 2003. године. Та правила прва уводе нове приступе у области инвалидности, засноване на социјалном моделу и људским правима, а рјешења која прокламују преточена су у Конвенцију о правима особа с инвалидитетом.
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима – оба ова документа су усвојена 16. децембра 1966. године и правно су обавезујућа јер их је ратификовала Босна и Херцеговина 1. септембра 1993. године.
- **Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW)**, усвојена 18. децембра 1979. године, која налаже увођење посебних мјера које женама с инвалидитетом омогућавају једнаку доступност образовању и запослењу, здравственим

услугама и социјалном осигурању и које им омогућавају да учествују у свим областима друштвеног и културног живота.

- Конвенција о правима дјетета – усвојена је 20. новембра 1989. године, а садржи универзалне стандарде које држава потписница Конвенције мора да гарантује сваком дјетету. То је први документ у којем се дјетету приступа као субјекту с правима, а не само као особи која треба посебну заштиту.
- **Конвенција против дискриминације у образовању** – усвојена је 14. децембра 1960. године с циљем превазилажења сегрегације и дискриминације на пољу образовања. На снагу је ступила 22. маја 1962. године, а Босна и Херцеговина ју је ратификовала 12. јула 1993. године.
- **Европска декларација о здрављу дјете и младих с интелектуалним тешкоћама и њихових породица** – потписали су је 26. новембра 2010. године представници Свјетске здравствене организације, UNICEF-а и Министарства здравства Румуније, с циљем да се укаже на једнакост права дјете и младих особа с интелектуалним потешкоћама у односу на остале.

Савјет Европе

- *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (Европска конвенција за заштиту људских права)* – потписана је 4. новембра 1950. године, а на снагу је ступила 3. септембра 1953. године. На основу Конвенције успостављен је систем заштите људских права на међународном нивоу те Европски суд за људска права у Стразбуру који омогућава појединцима или групи појединаца да траже заштиту својих права. Конвенција, уз преамбулу и основни текст, садржи и 16 протокола¹. Босна и Херцеговина је ратификовала ову конвенцију 12. јула 2002. године.
- *Европска социјална повеља* – потписана је у октобру 1961. године, ступивши на снагу 1965. године, а ревидирана је 3. маја 1996. године. Њоме се државе потписнице обавезују да ће штитити економска, радна и социјална људска права особа на својој територији. Босна и Херцеговина је потписала Повељу 11. маја 2004. године, а ратификовала ју је 7. октобра 2008. године.
- Нацрт Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021.

Европска унија

- *Повеља Европске уније о основним правима* – правно је обавезујућа од 1. децембра 2009. године и чини примарно законодавство Европске уније. Повељом се штити достојанство човјека, забрањује дискриминација и то конкретним навођењем инвалидности, те тражи укључивање особа с инвалидитетом у живот заједнице.
- Стратегија Европске уније за инвалидитет 2010-2020. – усвојена је 15. новембра 2010. године, којом Европска унија дефинише мјере и активности усмјерене ка унапређењу положаја својих грађана с инвалидитетом.

Домаћи правни акти

Осим наведених међународних докумената, при изради Стратегије користили су се и домаћи документи, и то првенствено:

- **Политика у области инвалидности у Босни и Херцеговини из маја 2008. године,**
- **Извјештај анализе имплементације Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015. године Федералног министарства рада и социјалне политике из децембра 2015. године и**
- Анализа имплементације Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015. године из децембра 2015. године.
- Закључак V. број 890/2011 Владе Федерације Босне и Херцеговине од 5. септембра 2011. године, у којем се наводи да сви закони Федерације Босне и Херцеговине који третирају питања инвалидности и који су од значаја за особе с инвалидитетом треба да буду донесени сходно принципима Конвенције, Политике у области инвалидности у БиХ и Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015.

¹ (Протокол број 15 од 24. јуна 2013. године и Протокол број 16 од 2. октобра 2013. године још увијек нису ступили на снагу).

2. ПРЕГЛЕД СТАЊА У ОБЛАСТИМА ЗНАЧАЈНИМ ЗА ПОЛОЖАЈ ОСОБА С ИНВАЛИДИТЕТОМ

2.1 ЗДРАВСТВО

Надлежни ресори и институције

Сходно Уставу Федерације Босне и Херцеговине утврђена је подијељена овласт федералне власти и кантона у области здравства, с тим да федерална власт има право да утврђује политику и доноси законе који се тичу ове овласти, а кантони имају право да утврђују политику и спроводе законе. У обезбјеђивању и спровођењу здравствене заштите у Федерацији учествују здравствене установе, приватне праксе, заводи здравственог осигурања, Агенција за квалитет и акредитацију у здравству у Федерацији Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: АКАЗ), коморе из области здравства, послодавци, образовне и друге установе, хуманитарне, вјерске, спортске и друге организације, удружења, породице и грађани.

Јединице локалне самоуправе, сходно утврђеним правима и обавезама, обезбјеђују услове за остваривање здравствене заштите на свом подручју.

Стратешки оквир за спровођење реформи у области здравства

- Стратешки план развоја здравства у Федерацији БиХ 2008-2018.
- Стратешки план за унапређење раног раста и развоја дјете у Федерацији БиХ 2013-2017.
- Политика и Стратегија за заштиту и унапређење менталног здравља у Федерацији БиХ (2012-2020)
- Стратегија о ријетким болестима у ФБиХ 2014-2020.

Законодавни оквир

- Закон о здравственој заштити („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 46/10 и 75/13)
- Закон о здравственом осигурању („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 30/97, 7/02, 70/08 и 48/11)
- Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 40/10)
- Закон о заштити особа с душевним сметњама („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 37/01, 40/02, 52/11 и 14/13).

Стање у области

Федерација Босне и Херцеговине свим грађанима гарантује неутуђиво право на остваривање здравствене заштите, односно право на приступачну здравствену услугу стандардног квалитета и једнаког садржаја, укључујући особе с инвалидитетом, које остварују здравствену заштиту под једнаким условима као и остале осигуране особе.

Када је у питању здравствено осигурање, треба да се скрене пажња на Одлуку о утврђивању основног пакета здравствених права („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 21/09) која има за циљ уједначавање права из обавезног здравственог осигурања на територији цијеле Федерације Босне и Херцеговине. Основни пакет садржи и листу ортопедских помагала. Међутим, та одлука се у већини кантона још увијек не примјењује.

На основу важећих прописа у области здравства утврђени су услови приступачности за особе с инвалидитетом, у смислу укидања архитектонских баријера, те је утврђена обавеза здравствене

установе да пацијенту с инвалидитетом, којем се не може дати усмена информација на уобичајени начин, обезбиједи тумач знаковног језика или ако је неопходна писана информација, да се она да на писму разумљивом за ту особу. Међутим, у већини здравствених установа није успостављена пракса позивања тумача или коришћења Брајевог писма.

Измјене и допуне Закона о заштити особа с душевним сметњама из 2011. и 2013. године важне су јер се ради о усаглашавању одређених одредби Закона с међународним прописима.

Здравствена заштита у Федерацији БиХ организована је кроз три нивоа: примарни, секундарни и терцијарни.

Примарни ниво здравствене заштите заснива се на породичној медицини и јачању служби у заједници: службе за здравствену заштиту дјеце и жена, затим за менталну рехабилитацију у заједници, физикалну рехабилитацију у заједници, сестринство у заједници.

Имплементацијом стратешких одређења постигнути су значајни помаци у смислу унапређења инфраструктуре амбуланти породичне медицине. Међутим, иако је дошло до општег побољшања, још увијек је присутна неједнакост у доступности примарне здравствене заштите становништву у различитим кантонима Федерације БиХ.

Сходно реформским одређењима, Закон о здравственој заштити дефинише центре за ментално здравље и центре за физикалну рехабилитацију, као службе у заједници, при домовима здравља, што је допринијело њиховом бољем функционисању. Успостављен је 41 центар за ментално здравље и 38 центара за физикалну рехабилитацију.

Надаље, кроз Пројекат менталног здравља БиХ јачају се капацитети управљања актера у систему менталног здравља на нивоу заједнице; побољшање приступа и квалитета услуга менталног здравља на нивоу заједнице; смањење дискриминације особа с проблемима менталног здравља.

Везано за напријед наведено, уведене су нове иновативне услуге у области менталног здравља. Посебно треба истаћи примјену координиране бриге и окупационе терапије.

У оквиру Пројекта пружа се и подршка професионалним удружењима која дјелују у области менталног здравља на тај начин да се, путем едукативних пројеката, јача струковни тим унутар области менталног здравља, те узајамна повезаност/блискост струка.

Израђени су документи Приручник за интервенције социјалне инклузије корисника услуга менталног здравља у БиХ и Водич за антистигму у области менталног здравља у БиХ, те се обављају едукације здравствених професионалаца и чланова удружења корисника.

Становништво Федерације Босне и Херцеговине је стоматолошку заштиту у 2014. години остваривало у оквиру 269 географских локација/стоматолошких амбуланти у јавном сектору у којима је радило 533 доктора стоматологије (23/100.000 становника) и 656 стоматолошких сестара/техничара (28/100.000), што представља смањење у односу на претходне године. Подаци редовне здравствене статистике указују на присутне разлике у доступности стоматолошке заштите по кантонима Федерације БиХ. Стоматолошке услуге за дјецу и одрасле с интелектуалним инвалидитетом у већини кантона су још увијек недоступне у јавним стоматолошким ординацијама.

Кроз Пројекат јачања сестринства, који се финансира средствима Владе Републике Швајцарске, јачају се службе сестара у заједници, те је започела едукација сестара у служби у заједници/патронажних сестара, према прописаном плану и програму.

На основу Политике за унапређење раног раста и развоја дјеце Федерације Босне и Херцеговине, коју је усвојила Влада Федерације Босне и Херцеговине, министри образовања, здравства и социјалне заштите Федерације Босне и Херцеговине су 2012. године потписали Протокол о сарадњи у области унапређења раног раста и развоја дјеце у Федерацији БиХ, те је израђен Стратешки план за унапређење раног раста и развоја дјеце у Федерацији Босне и Херцеговине 2013–2017. Сходно активностима које су дефинисане у Стратешком плану, потписани су кантонални протоколи о интерресорном дејству на унапређењу раног раста и развоја дјеце, те су израђени или је започето с изградом акционих планова. Наведене активности спроведене су уз подршку UNICEF-а. На Конференцији „Рани раст и развој дјеце у БиХ”, одржаној у јуну 2015. године, између осталог, дефинисани су правци даљњег дејства на нивоу цијеле Босне и Херцеговине, с фокусом на јачање постојећих и успостављање нових услуга у области раног раста и развоја дјеце.

Искуства везана за рад центара за рани раст и развој врло су позитивна и имају неподјељену подршку стручне заједнице и министарстава на федералном нивоу. Међутим, чини се да је недовољно развијена свијест о њиховом значају код појединих доносиоца одлука на кантоналним и општинским нивоима и

менаџера домова здравља.

Надаље, донесен је Правилник о континуираној професионалној едукацији у области ране детекције, дијагностике, интервенције и праћења развојних и других поремећаја који утичу на раст и развој дјете, којим се истиче да се рана детекција, дијагностика и интервенција код дјете с развојним и другим поремећајима спроводи у породичном окружењу или у заједници, у здравственим, предшколским, школским установама и установама социјалне заштите. Процес професионалне едукације започет је у априлу 2015. године. Кроз сарадњу *UNICEF*-а и НВО Едукација за све (ЕДУС), уз подршку надлежних ресорних министарстава, развијени су водичи за стручњаке из области раног раста и развоја, спроведена је стандардизација скала као основног мјерног инструмента те се спроводе организоване едукације здравствених радника на примарном нивоу здравствене заштите везано за њихову примјену. У току је и процес измјене легислативе у дијелу који се односи на уређивање пружања услуга у области раног раста и развоја, те њиховог праћења. Истовремено су развијани и едукативни материјали за родитеље, које користе обучени стручњаци како би пружили адекватну подршку породицама кроз систематску едукацију родитеља.

С обзиром да је рана дијагноза од кључне важности за рани почетак третмана и рехабилитацију особа обољелих од ријетких болести, а тако и за побољшање квалитета живота особа с ријетким болестима, економичан скрининг систем за ријетке болести је важан за рану дијагнозу. Скрининг на фенилкетонурију, конгениталну хипотиреозу и адреналну хиперплазију у неонаталном периоду успостављен је у Федерацији Босне и Херцеговине и финансира се из средстава федералног фонда солидарности. Међутим, треба да се размотри оправданост увођења и других скрининга. Неопходно је да се стално процјењују техничке могућности, као и да се врши избор болести релевантних за Федерацију Босне и Херцеговине уз процјену економичности.

Приоритети

- Наставити оснаживати службе у заједници, посебно у циљу јачања квалитетних и доступних програма у заједници за особе с инвалидитетом;
- Повећати приступачност здравствене заштите за особе с тјелесним и сензорним инвалидитетом;
- Олакшати приступ особама с инвалидитетом квалитетним ортопедским помагалима, укључујући њихову доступност по приступачним цијенама;
 - Едукација здравствених радника када је у питању рад с ОСИ;
- Наставити с унапређењем интерсекторског и мултидисциплинарног приступа у области раног раста и развоја дјете, укључујући невладин сектор, те изградити ефикасан систем мониторинга и евалуације, да би се будуће одлуке у овој области могле да доносе на основу ажурираних и поузданих података;
- Наставити едукације из ране детекције, дијагностике и интервенције професионалаца који се баве унапређењем раног раста и развоја дјете;
- Наставити с промоцијом важности раног раста и развоја, уз промовисање доступне услуге из ове области и то не само међу родитељима, него и међу професионалцима из других области;
 - Размотрити оправданост увођења и других скрининга;
- Наставити континуирану сарадњу с организацијама цивилног друштва, како у смислу њиховог активног учешћа у доношењу одлука из области здравства, тако и у смислу спровођења заједничких пројеката.

2.2 ОБРАЗОВАЊЕ

Надлежни ресори и институције

За област одгоја и образовања надлежна су кантонална министарства образовања, док Федерално министарство образовања и науке има координирајућу и савјетодавну улогу.

Дјелокруг рада

Федерално министарство образовања и науке врши управне, стручне и друге послове утврђене законом, а који се односе на координирање планирања и активности у области: предшколског, основног, средњег и високог образовања, педагошких стандарда и просторних норматива, опреме и наставних средстава предшколског, основног, средњег и високог образовања и одгоја; нострификације

и еквиваленције иностраних школских свједочанстава и диплома; стручног образовања и усавршавања наставног особља; уџбеника за основно и средње образовање; имплементације Болоњског процеса; научноистраживачког рада на унапређењу одгојно-образовног рада; ђачког и студентског стандарда; развоја научноистраживачке дјелатности; координирања научноистраживачких и истраживачкоразвојних активности; развоја научноистраживачких организација; подстицања фундаменталних приммијењених истраживања; развоја инвестиционих технологија и кадрова у научноистраживачкој дјелатности; праћења иновација, развоја и унапређења технологија; координирања у остваривању права младих у области образовања и науке и друге послове утврђене законом.

Законодавни оквир

Законски оквир за спровођење реформи у области предшколског, основног, средњег и високог образовања чине сљедећи оквирни закони:

- Оквирни закон о предшколском одгоју и образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ”, број 88/07);
- Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ”, број 18/03);
- Оквирни закон о средњем стручном образовању и обуци у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ”, број 63/08);
- Оквирни закон о високом образовању у БиХ („Службени гласник БиХ”, број 59/07 и 59/09).
- Закон о федералним министарствима и другим тијелима федералне управе („Сл. новине ФБиХ”, број 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 и 48/11).

Стратешки оквир за спровођење реформи у области предшколског, основног, средњег и високог образовања чине сљедећи документи:

- Репорна образована у Босни и Херцеговини, Брисел, 2002. године;
- Стратешки правци развоја образовања у Босни и Херцеговини с планом имплементације, 2008-2015. година („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 63/08);
- Принципи и стандарди образовања одраслих у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 39/14);
- Стратешка платформа развоја образовања одраслих у контексту цијеложивотног учења у Босни и Херцеговини за период 2014-2020. године („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 96/14);
- Стратешки правци развоја каријерне оријентације у Федерацији БиХ за период 2015-2020. година, те Приједлог акционог плана за њихову имплементацију;
- Стратешки план за унапређење раног раста и развоја дјете у Федерацији БиХ 2013-2017;
- Смјернице за здраву исхрану дјете узраста до 3 године у Федерацији БиХ (Влада Федерације БиХ, 2013);
- Смјернице за здраву исхрану дјете предшколског и школског узраста (Влада Федерације БиХ, 2012);
- Стратегија за превенцију и борбу против насиља у породици 2013-2017;
- Стратегија супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини;
- *Стратешки правци развоја високог образовања у Федерацији БиХ од 2012. до 2022. године.*

Када је у питању усаглашеност кантоналне легислативе с оквирним законима, три кантона нису усагласила своје законе с Оквирним законом о предшколском одгоју и образовању у БиХ („Службени гласник БиХ”, број 88/07) и Оквирним законом о средњем стручном образовању и обуци у БиХ („Службени гласник БиХ”, број 63/08).

Сви кантонални закони о основном и средњем образовању усаглашени су с Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ”, број 18/03), као и закони у области високог образовања с Оквирним законом о високом образовању у БиХ („Службени гласник БиХ”, број 59/07 и 59/09).

На приједлог Федералног министарства образовања и науке, 2014. године утврђен је Нацрт закона о принципима образовања одраслих у Федерацији БиХ. Прописе за спровођење овог закона треба да донесу надлежна кантонална министарства образовања доношењем својих закона о образовању

одраслих или усаглашавањем постојећих с његовим одредбама, као и доношењем подзаконских аката. До сада су закони о образовању одраслих донесени у Унско-санском кантону, Зеничко-добојском кантону, Тузланском кантону, Кантону Сарајево, Босанско-подрињском кантону Горажде и Западнохерцеговачком кантону.

Стање у области и приоритети у будућем стратешком периоду

Федерално министарство образовања и науке учествовало је у изради докумената који, између осталог, имају за циљ унапређење могућности приступа и учешћа у образовању за особе с инвалидитетом, и то: Нацрт акционог плана заснованог на препорукама инклузивних образовних политика; *Стратешки правци развоја високог образовања у Федерацији БиХ од 2012. до 2022. године*; Стратешки правци развоја каријерне оријентације у Федерацији БиХ за период 2015-2020. година; те Приједлог акционог плана за имплементацију Стратешких праваца развоја каријерне оријентације у Федерацији БиХ за период 2015-2020. година.

Федерално министарство образовања и науке је, у сарадњи с Федералним министарством здравства, Федералним министарством рада и социјалне политике, Заводом за јавно здравство ФБиХ и UNICEF-ом БиХ, координирало реализацијом Стратешког плана за унапређење раног раста и развоја дјеце у Федерацији БиХ 2013–2017. година. Поред низа реализованих активности, за област инвалидности посебно су значајни Правилник о континуираној професионалној едукацији у области ране детекције, дијагностике, интервенције и праћења развојних и других поремећаја који утичу на раст и развој дјеце и Курикулум за Основни програм за рано препознавање одступања од типичног развоја. На основу Иницијативе UNICEF-а и WHO „Школе и предшколске установе – пријатељи здраве исхране”, у Федерацији БиХ спроведен је Програм „Здраво једи, здраво расти”, који је резултовао Стандардима за здраву исхрану дјеце предшколског узраста.

Паралелно с развојем стратешких докумената у области раног раста и развоја дјеце подржавано је успостављање интегративних и одрживих услуга које унапређују рани раст и развој дјеце на подручју шест кантона, те су организовани различити облици едукације професионалаца који пружају услуге раног раста и развоја за дјецу с типичним и атипичним развојем. Уз подршку Федералне радне групе за РПРД и сва три релевантна министарства Федерације БиХ, креирано је неколико публикација, и то: Водич за процјену и израду индивидуалних развојних програма за дјецу од рођења до треће године; Водич за процјену и израду индивидуалних развојних програма за дјецу од треће до шесте године; Курикулум за едукацију родитеља од рођења дјеце до поласка у школу; Развојне бихевиоралне скале за процјену развоја дјетета узраста од првог мјесеца до навршених шест година, те су креирани и материјали за родитеље дјеце с типичним и атипичним развојем.

Што се тиче високог образовања, Федерално министарство образовања и науке било је партнер у пројекту „Једнаке могућности за студенте с посебним потребама у високом образовању” (EQOPP), у оквиру којег су основане канцеларије за студенте с посебним потребама на свим јавним високошколским установама. Кроз други TEMPUS пројекат „Ка одрживом и једнакоправном финансирању високог образовања у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Србији”, Босна и Херцеговина се 2012. године први пут придружила петом циклусу ЕУРОСТУДЕНТ истраживања о социјалној димензији високог образовања. Овај циклус истраживања трајао је од 2012. до 2015. године, а Федерално министарство образовања и науке је било партнер и подржало то истраживање.

У оквиру Програма расподјеле средстава Трансфера за финансирање студентског стандарда издвојена су средства за подршку студентима с инвалидитетом, који су држављани БиХ а студирају на јавним високошколским установама у Федерацији БиХ, те су у оквиру Програма утрошка средстава Трансфера за финансирање образовања издвојена средства за програме „Помоћ пројектима инклузије и пројектима побољшања рада с дјецом с посебним потребама” и „**Помоћ пројектима побољшања одгојно-образовног рада с дјецом с потешкоћама у развоју**”.

У 2015. години Федерално министарство образовања и науке је израдило Информацију под називом „Анализа степена инклузивности основног образовања у Федерацији БиХ”.

Активности у наредном периоду

У наредном периоду Федерално министарство образовања и науке учествоваће у изради докумената који се односе на унапређење могућности приступа и учешћа у образовању за особе с инвалидитетом те координирати и, према могућностима, финансирати активности које се односе на њихово спровођење.

Такође, предвиђена су средства за подршку пројектима који имају за циљ побољшање укључености и услова образовања у предшколским установама и јавним основним школама за дјецу с потешкоћама у развоју кроз програм „Подршка пројектима побољшања инклузивности предшколског и основног образовања”, као и за програме „Подршка стручном усавршавању и цијеложивотном учењу просвјетних

радника у предшколском, основном и средњем образовању” и „Подршка студентима с инвалидитетом, држављанима Босне и Херцеговине, који студирају на јавним високошколским установама у Федерацији Босне и Херцеговине”.

2.3 ПРИСТУПАЧНОСТ

Надлежни ресори и институције

За област приступачности у архитектонском смислу надлежни су Федерално министарство просторног уређења и кантонална министарства просторног уређења, а у смислу приступачности у транспорту, комуникацијама и информацијама надлежни су Федерално министарство транспорта и комуникација и кантонална министарства транспорта и комуникација.

Законодавни оквир

- Закон о просторном планирању и коришћењу земљишта на нивоу Федерације БиХ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 и 45/10) и
- Уредба о просторним стандардима, урбанистичко-техничким условима и нормативима за спречавање стварања архитектонско-урбанистичких препрека за лица с умањеним тјелесним могућностима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 48/09).
- **Закон о комуникацијама („Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 31/03, 75/06, 32/10 и 92/12), члан 7. став 2 ц) налаже заштиту интереса свих корисника телекомуникационих услуга у смислу доступности тих услуга, њиховог квалитета и цијена;**
- **Закон о поштанском саобраћају Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 76/04), члан 4. став 1. тачка 1 налаже да поштанске услуге морају бити доступне свим грађанима Босне и Херцеговине, без било какве дискриминације;**
- Закон о путевима Федерације БиХ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 12/10, 16/10-исп и 66/13);
- Смјернице за пројектовање, грађење, одржавање и надзор на путевима Федерације БиХ (Одлука Владе Федерације Босне и Херцеговине, број 786/06 од 7. 12. 2006).

Стање у области

Процењује се да чак 10% становника Босне и Херцеговине има физичке, сензорне, развојне, менталне или емотивне облике инвалидности, а 30% укупног становништва је посредно или непосредно погођено посљедицама феномена инвалидности. Постојећи прописи у Федерацији Босне и Херцеговине не покривају области физичког окружења и јавних информација на адекватан начин. Прописи који предвиђају стандарде приступачности средине особама с инвалидитетом, као што су Закон о просторном планирању и коришћењу земљишта на нивоу Федерације БиХ и Уредба о просторним стандардима, урбанистичко-техничким условима и нормативима за спречавање стварања архитектонско-урбанистичких препрека за лица с умањеним тјелесним могућностима, у пракси се не примјењују у потпуности. Нови објекти се слабо или никако прилагођавају особама с инвалидитетом, а они за које се сматра да су прилагођени нису приступачни за особе с инвалидитетом јер њихове рампе нису у потпуности изграђене према важећим прописима према којима нагиб не смије да прелази 7%.

Сви напори за уклањање архитектонских баријера су стихијски и кампањски, превасходно на иницијативу организација особа с инвалидитетом и уз подршку донатора те партиципирање Федералног министарства просторног уређења и појединих локалних самоуправа. У вези с тим чине се одређени помази, али је неопходно спровести додатне напоре у овој области.

Особе с оштећењем слуха и вида имају ограничен приступ информацијама у различитим комуникацијама, док су мобилна приступачност, веб-приступачност, те РТВ приступачност на ниском нивоу заступљености. **Занемарене су елементарне специфичности и потребе особа с инвалидитетом при дизајнирању веб-страница, не водећи рачуна о веб-приступачности. Указано је да медији и телекомуникационе услуге, укључујући интернет, нису прилагођени потребама слијепих и слабовидних особа и особа с оштећеним слухом. Поред техничких проблема присутни су и језички проблеми, јер се софтвери и хардвери прилагођавају за потребе енглеског језика. Идентификован је недостатак мобилних телефона и апликација које би слијепим особама пружале једноставнију подршку**

и коришћење услуга мобилне телефоније. Указано је на занемаривање потребе за звучним описима, приступом програмским водичима и менијима (изборницима), приступом поставкама контраста и величине текста при осмишљавању дигиталних телевизијских система и услуга који су врата ка интернету за особе с оштећењем вида. Указано је на занемаривање специфичних потреба особа с инвалидитетом (слијепих и слабовидних особа, глувих и наглувих особа и особа с другим сметњама) у програмима јавних РТВ и других сервиса. Указано је на погрдно коришћење термина о инвалидности у медијима (погрдно називање и непримјерено поређење, стигматизација особа с инвалидитетом). Указано је да је потребно да се унаприједи квалитет и квантитет програма за дјецу с потешкоћама, али и програма намијењених особама с инвалидитетом (од емисија с редовним терминима до прилога). Неопходно је да се емитује више информација у медијима о родитељима дјеце с потешкоћама у развоју. Постојећа техничка правила тј. Смјернице за пројектовање, грађење, одржавање и надзор на путевима Федерације БиХ, које је Влада Федерације Босне и Херцеговине усвојила својом Одлуком V. број: 786/06 од 7. 12. 2006 године, не садрже мјере приступачности особа с инвалидитетом саобраћајним комуникацијама.

Приоритети

- Уклањање архитектонских, психолошких и културних баријера и стварање окружења која не ограничавају особе с инвалидитетом у погледу укључивања у друштвену заједницу.
- Све надлежне институције укључити у рад Савјета за особе с инвалидитетом Босне и Херцеговине. У рад Савјета могу да се по потреби укључе и представници других домаћих и међународних институција и владиних и невладиних организација.
- Усвојити подзаконске акте који ће садржати прецизније техничке смјернице које ће јавне информације и електронске комуникације учинити приступачним особама без обзира на врсту инвалидности, уважавајући принцип једнакости и недискриминације (измијенити Правило 69/2013 о условима пружања јавних телекомуникационих услуга и односима с крајњим корисницима) и дефинисати посебну одредбу која би се односила на приступачност ИКТ услуга особама с инвалидитетом).
- Разрадити опште одредбе о приступачности јавних информација и информационих технологија особама с инвалидитетом.
- Покренути иницијативу за усаглашавање Закона о јавним набавкама сходно *EN 301 549 V1.1.1* (2014-02) (први европски стандард за приступачност ИКТ, који је посебно намијењен државним тијелима и другим органима јавног сектора у процесу набавке како би се обезбиједило да веб-странице, софтвер и дигитални уређаји буду још приступачнији – да би их могле користити и особе с инвалидитетом).
- Настојати да се у Закону о комуникацијама и Политици сектора телекомуникација уврсти знатан дио који ће се односити на приступачност – „Препоруке за уврштавање одредби о приступачности у легислативу о електронским комуникацијама”.
- Указати Савјету министара Босне и Херцеговине на потребу усвајања Одлуке о универзалним услугама.
- Путем Савјета за особе с инвалидитетом указати на потребу усвајања или евентуалне измјене приједлога Упутства о изради и одржавању службених веб-страница институција Босне и Херцеговине те указати на потребу да у радну групу за оцјену усаглашености веб-страница из поменутог упутства уврсте и особе с инвалидитетом.
- Размотрити постојеће приједлоге за побољшање повластица за слијепе и слабовидне особе при коришћењу телекомуникационих услуга, плаћања РТВ таксе, услуга у мобилној и фиксној телефонији, као и услуга интернета.
- Иницирати кампању подизања свијести о приступачности ИКТ услуга и РТВ садржаја особама с инвалидитетом. Заговарати едукацију свих релевантних учесника (пружаоци аудиовизуелних медијских услуга и оператори за телекомуникације) о приступачности услуга које пружају особама с инвалидитетом.
- Имајући у виду оправдану потребу, апеловати на све пружаоце услуга да едукују запослене за комуникацију с особама с посебним потребама.
- Допунити постојећа техничка правила тј. Смјернице за пројектовање, грађење, одржавање и надзор на путевима Федерације БиХ мјерама за приступачност саобраћајним комуникацијама особа с инвалидитетом ради њиховог потпуног укључивања у друштвену заједницу.

2.4 ПРОФЕСИОНАЛНА РЕХАБИЛИТАЦИЈА И ЗАПОШЉАВАЊЕ

Надлежни ресори и институције

За област професионалне рехабилитације и запошљавања надлежни су првенствено Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа с инвалидитетом, као и Федерално министарство развоја, предузетништва и обрта и кантонална министарства развоја, предузетништва и обрта, Федерално министарство рада и социјалне политике, кантонална министарства рада и социјалне политике те федерални и кантонални заводи за запошљавање.

Законодавни оквир

- Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 9/10).
- Закон о подстицању развоја мале привреде („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 19/06 и 25/09) и
- Закон о обрту и сродним дјелатностима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 35/09 и 42/11).

Стање у области

У оквиру спровођења политике професионалне рехабилитације, у склопу дјелатности Фонда за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа с инвалидитетом осмишљене су мјере које су допринијеле порасту броја запослених особа с инвалидитетом под општим условима, порасту samozapošljavanja и увођењу програма професионалне рехабилитације у одговарајућим образовним установама. Сви подстицаји које додјељује Фонд сходно закону, а који су директно усмјерени на запошљавање особа с инвалидитетом, њихову професионалну рехабилитацију и доквалификацију те одрживост запослења, стављени су у оперативну функцију. На тај начин Фонд је директно утицао на квалитет живота особа с инвалидитетом, спречавање дискриминације особа с инвалидитетом на тржишту рада те на њихову потпуну интеграцију у локалној заједници. Такође, кроз своје промотивне активности, медијске кампање, конференције, радне посјете и остале активности, Фонд је код послодаваца, грађанства, па и самих особа с инвалидитетом развијао свијест о значају укључивања ове популације на тржиште рада и упозоравао јавност о проблемима с којима се особе с инвалидитетом свакодневно суочавају. Осим тога, капацитети у Фонду су јачани и кадровски и технички како би се пружила што квалитетнија подршка особама с инвалидитетом.

Федерално министарство развоја предузетништва и обрта у оквиру својих надлежности и према обавезама преузетим из Стратегије за изједначавање могућности за ОСИ у периоду 2011-2015, као суносилац активности у области професионалне рехабилитације и запошљавања особа с инвалидитетом, у својим стратешким документима је препознало значај запошљавања и samozapošljavanja одређених циљних група (младих, жена, особа с инвалидитетом). Сходно томе, кроз пројекте које је спроводило то министарство, један од критеријума за одабир пројеката који ће се суфинансирати била је и припадност тој циљној групи. На тај начин су додатно бодовани власници обрта, односно привредних друштава чији оснивачи су особе с инвалидитетом и то кроз пројекте којима се потичу стари и традиционални занати, новоосновани привредни субјекти, млади предузетници, предузетништво жена и пројекти усмјерени на јачање сектора малих и средњих предузећа.

Приоритети

За наредни стратешки период Фонд предлаже сљедеће приоритете, односно мјере и активности: Унапређење законског оквира који ће омогућити ефективније запошљавање особа с инвалидитетом, што подразумева сљедеће активности:

- Донијети измјене и допуне Закона о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом у Федерацији БиХ;
- Донијети измјене правилника и других подзаконских аката које је прописао федерални министар за рад и социјалну политику (Правилник о садржају и начину спровођења надзора над законитошћу рада, општих аката и стручног рада установа, привредних друштава, заштитних радионица и радног центра; Правилник о радним мјестима и пословима на којима се при запошљавању у јавном

сектору даје предност особама са 100% инвалидитетом; Правилник о ближим условима у погледу простора, опреме и стручне спреме запосленика у радним центрима; Правилник о садржају и начину вођења евиденција запослених особа с инвалидитетом) у циљу омогућавања њихове ефикасније примјене;

- Донијети подзаконске акте на кантоналним нивоима како би се омогућило оснивање установа за професионалну рехабилитацију на подручју свих кантона у Федерацији Босне и Херцеговине;
- Усагласити законе и друге прописе којима се регулишу одређене погодности и олакшице наведене у Закону о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом (порезни и царински прописи, прописи о комуналним, административним и другим таксама итд.);
- Како би сви правни субјекти у Федерацији Босне и Херцеговине испуњавали своју обавезу из члана 18. и 19. Закона о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом (везано за запошљавање особа с инвалидитетом односно уплату посебног доприноса у Фонд), потребно је уградити одредбе којима се одређује надлежност Порезне управе Федерације Босне и Херцеговине и Федералне управе за инспекцијске послове за вршење надзора у погледу тих обавеза;
- Федерално министарство развоја предузетништва и обрта у оквиру својих надлежности и према обавезама преузетим из Стратегије за изједначавање могућности за ОСИ у периоду 2011-2015, као суносилац активности у области професионална рехабилитација и запошљавање особа с инвалидитетом, у својим стратешким документима је препознало значај запошљавања и samozapošljavanja одређених циљних група (младих, жена, особа с инвалидитетом). Сходно томе је, кроз пројекте које је спроводило ово министарство, један од критеријума за одабир пројеката који ће се суфинансирати била и припадност тој циљној групи. На тај начин су додатно бодовани власници обрта, односно привредних друштава чији оснивачи су особе с инвалидитетом и то кроз пројекте којима се потичу стари и традиционални занати, новоосновани привредни субјекти, млади предузетници, предузетништво жена и пројекти усмјерени на јачање сектора малих и средњих предузећа;
- У наредном периоду Федерално министарство развоја предузетништва и обрта усмјериће се на подстицање и промовисање социјалног предузетништва, и то кроз подстицање предузетништва рањивих категорија. Социјално предузетништво представља облик пословања којем је, поред стицања добити, циљ и стварање позитивног учинка на ширу друштвену заједницу и животну средину. Друштвено/социјално предузетништво је врло важно у промовисању социјалне кохезије и укључивања рањивих група у привредни и друштвени живот заједнице. Да би се искористио пуни потенцијал друштвеног предузетништва неопходно је створити одређене предуслове, односно успоставити правни, институционални и финансијски оквир за њихово дејство који ће бити попраћен мјерама и активностима подстицања друштвених предузетника које ће обезбиједити да такви примјери буду препознати и видљиви у друштву. У Федерацији Босне и Херцеговине не постоји законски оквир који се односи на социјално предузетништво, па је у претходној години Федерални завод за запошљавање иницирао израду Платформе о друштвеном/социјалном предузетништву у чему је учествовало и ово министарство, као и низ кључних институција у Федерацији Босне и Херцеговине. У Платформи се наводи да је социјално или друштвено предузетништво континуирана привредна активност која употребљава предузетничке алате за рјешавање друштвених и/или еколошких проблема, с примарним циљем усмјеравања оствареног профита ка испуњавању друштвених, етичких, развојних циљева од општег значаја за заједницу. Кроз ту платформу је посебно истакнута важност интеграције особа с инвалидитетом, с посебним нагласком на жене с инвалидитетом, као вишеструко маргинализовану социјалну групу с карактеристичним особеностима. Међутим, недостатак законског оквира не спречава развој и пословање друштвених предузетника. У Акционом плану за реализацију пројекта „Развој малог и средњег предузетништва у Федерацији БиХ за период 2016-2018. година” као један од стратешких циљева је планирано подстицање предузетништва циљних група међу којима су активности усмјерене на развој предузетништва жена, младих, те развој задружног предузетништва.

Кључни документ Европске комисије у области малих и средњих предузећа је *Small Business Act* којим се, између осталог, наглашава социјално/друштвено предузетништво као једна од могућности развоја малих и средњих предузећа. Из овог документа је произашла и Иницијатива за друштвено пословање којом је представљен план за развој друштвеног предузетништва кроз три области: побољшање приступа финансирању, повећање видљивости друштвеног предузетништва и унапређење законодавног оквира.

2.5 СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Надлежни ресори и институције

За област социјалне заштите особа с тзв. нератним инвалидитетом и цивилних жртава рата надлежни су Федерално министарство рада и социјалне политике и кантонална министарства рада и социјалне политике, центри за социјални рад и општинске службе социјалне заштите, а за област заштите ратних војних инвалида и породица погинулих бораца надлежни су Федерално министарство за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата и кантонална министарства за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата.

Законски оквир

- Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом („Службене новине Федерације БиХ”, број 36/99, 54/04, 39/06 и 14/09);
- Закон о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа („Службене новине Федерације БиХ”, бр 55/00, 41/01, 22/05 и 9/08);
- Закон о запошљавању странаца („Службене новине Федерације БиХ”, број 111/12);
- Закон о раду („Службене новине Федерације БиХ”, број 62/15) и
- Закон о пензијском и инвалидском осигурању („Службене новине ФБиХ”, бр. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 и 59/06).
- Закон о правима бораца и чланова њихових породица („Службене новине Федерације БиХ”, бр. 33/04, 56/05, 70/07 и 9/10);
- Закон о провођењу контроле законитости коришћења права из области борачко-инвалидске заштите („Службене новине Федерације БиХ”, број 82/09) и
- Закон о посебним правима добитника ратних признања и одликовања и чланова њихових породица („Службене новине Федерације БиХ”, бр. 70/05, 70/06 и 9/10).

У припреми/процедури су и прописи:

- Припремљене су и у процедуру упућене измјене и допуне Закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом, у дијелу основних права особа с инвалидитетом и у дијелу заштите цивилних жртава рата.
- У циљу превазилажења дискриминације у погледу заштите особа с инвалидитетом по основу узрока настанка инвалидности припремљен је и у парламентарну процедуру упућен Закон о основним принципима и оквиру материјалне заштите особа с инвалидитетом. Заступнички дом Парламента Федерације БиХ усвојио је Нацрт овог закона 2014. године и он је упућен на разматрање и усвајање у Дому народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине, што до писања овог документа није постигнуто.
- У циљу израде Закона о заштити породице с дјецом у Федерацији Босне и Херцеговине у току је припрема Јавне политике о заштити породице с дјецом у Федерацији Босне и Херцеговине. Планирано је да се предметним законом предвиди остваривање утврђених права (додатак за дјецу) под повољнијим условима за породице које имају дјецу с инвалидитетом.
- Припремљен је Нацрт закона о хранитељству у Федерацији Босне и Херцеговине, који су прихватила оба дома Парламента Федерације БиХ. Након завршене Јавне расправе о Нацрту закона, која је тренутно у току, приступиће се изради Приједлога закона.
- Формирана је Радна група за израду Пројекта утицаја Закона о социјалним услугама. На основу спроведеног истраживања „Мапирање социјалних услуга у ФБиХ”, тренутно је у изради Ситуациона анализа, након чега ће се приступити изради Закона о социјалним услугама.
- Приједлог Закона о Јединственом регистру корисника готовинских накнада на које се не уплаћују доприноси у марту 2016. године упућен је Представничком дому Парламента Федерације БиХ на усвајање.
- Федерално министарство рада и социјалне политике сачинило је Преднацрт закона о безбједности и здрављу на раду и усагласило га са социјалним партнерима, након чега је наведени Преднацрт закона достављен скупштинама кантона ради давања мишљења. Када скупштине кантона доставе своја мишљења на текст Закона, он ће бити упућен у даљњу парламентарну процедуру. Овај закон је веома важан у превенцији инвалидности на раду и у њега су уграђене директиве ЕУ, МОР-а, Повеље СЕ и др.
- Припремљен је Нацрт закона о пензијско-инвалидском осигурању, који ће након спроведене

јавне расправе, која је у току, бити упућен у даљњу процедуру усвајања. Овај закон не предвиђа значајније промјене права особа с инвалидитетом, и даље се планирају задржати механизми који фаворизују ову категорију корисника.

- Припремљен је Преднацрт закона о преузимању финансирања неизмирених доприноса за пензијско-инвалидско осигурање за осигуранике запослене у Федерацији Босне и Херцеговине у периоду 1. 4. 1992. до 30. 12. 2015. године.
- Припремљена је и у процедури доношења Јединствена листа инвалидности, по којој ће Институт за медицинско вјештачење здравственог стања цијенити све особе с инвалидитетом без обзира на узрок настанка инвалидности.
- По усвајању Измјена и допуна Закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом, потребно је урадити Правилник о раду Комисије за утврђивање статуса цивилних жртава рата из члана 54. став 3. тог закона.
- Кроз доношење Закона о преузимању финансирања неизмирених доприноса за пензијско и инвалидско осигурање за осигуранике запослене у Федерацији Босне и Херцеговине у периоду 1. 4. 1992. до 31. 12. 2014. године, предвиђено је да Федерација БиХ на себе преузме обавезу уплате неизмирених доприноса за пензијско и инвалидско осигурање, између осталих, за осигуранике у Федерацији БиХ који се воде у евиденцијама о осигураницима у Федералном заводу, као пријављени на осигурање у периоду од 1. 4. 1992. до 31. 12. 2014. године, који су у наведеном периоду били запослени у савезима особа с инвалидитетом и привредним друштвима за запошљавање особа с инвалидитетом. Израда наведеног закона је у току, а очекује се да буде усвојен до краја 2016. године.
- Припремљене су и у процедуру упућене Измјене и допуне Закона о правима бораца и чланова њихових породица („Службене новине Федерације БиХ”, бр. 33/04, 56/05, 70/07 и 9/10). **Разлог за доношење Закона о измјенама и допунама Закона о правима бораца и чланова њихових породица превасходно је извршење Пресуде Уставног суда Федерације БиХ број: У-22/04 и У-8/13 којом је Уставни суд Федерације БиХ утврдио да члан 1. Закона о измјенама и допунама Закона о правима бораца и чланова њихових породица („Службене новине Федерације БиХ”, број 70/07), те чл. 2., 3., 4. и члан 36. тачка 1. и чл. 43. и 45. Закона о правима бораца и чланова њихових породица („Службене новине Федерације БиХ”, бр. 33/04, 56/05, 70/07 и 9/10) нису у складу с Уставом Федерације БиХ.**
- **Федерално министарство за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата од Комисије за заштиту људских права и слобода Представничког дома Парламента Федерације БиХ добило је допис у којем се наводи да је Комитет за људска права УН дао препоруку (предмет Прутина и др.) „да се укине обавеза за чланове породица да своје нестале сроднике прогласе мртвим како би имали право на социјалне накнаде или било који други облик компензације”, која се односи на члан 21. став 4. Закона о правима бораца и чланова њихових породица.** Из наведених разлога ово министарство је предложило доношење тог закона по скраћеном поступку.
- Извршене су Измјене и допуне Закона о провођењу контроле законитости коришћења права из области борачко-инвалидске заштите („Службене новине Федерације БиХ”, број 82/09). Разлог за доношење овог закона је превасходно Пресуда Уставног суда Федерације БиХ број: У-7/12 од 20. 11. 2012. године, која је објављена у „Службеним новинама Федерације БиХ”, број 4/13, а којом је утврђено да дио члана 9. Закона о провођењу контроле законитости коришћења права из области борачко-инвалидске заштите није у сагласности с Уставом Федерације БиХ. Овим приједлогом обухваћене су и измјене, односно допуне одређених одредби Закона, које су неопходне ради отклањања дилема у вршењу ревизије. Из наведених разлога ово министарство је предложило доношење тог закона по скраћеном поступку.
- Извршене су Измјене и допуне Закона о посебним правима добитника ратних признања и одликовања и чланова њихових породица. Разлог за доношење овог закона је превасходно Пресуда Уставног суда Федерације БиХ број: У-11/12 од 7. 11. 2012. године, која је објављена у „Службеним новинама Федерације БиХ”, број 14/13, а којом је утврђено да члан 1. Закона о измјенама и допунама Закона о посебним правима добитника ратних признања и одликовања и чланова њихових породица („Службене новине Федерације БиХ”, број 9/10) није у сагласности с Уставом Федерације БиХ. Из наведених разлога ово министарство је предложило доношење тог закона по скраћеном поступку.

Стање у области

Институционални оквир задужен за спроведбу прописа о правима на материјалну подршку и заштиту особа с инвалидитетом у Федерацији БиХ је различит и сложен с обзиром да се права ових особа остварују по неколико закона и на више нивоа власти. Тако ратни војни инвалиди остварују права по Закону о борачко-инвалидској заштити у ФБиХ, инвалиди рада по Закону о пензијско-инвалидском осигурању, цивилне жртве рата и особе с нератним инвалидитетом по Закону о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом.

Обухват корисника и новчани износи су такође изузетно неуједначени. Тако особе с нератним инвалидитетом остварују права на новчану накнаду за сљедећа права: лична инвалиднина, додатак на туђу његу и помоћ и ортопедски додатак, али само ако им је процијењено 90% и 100% оштећења организма. Та права финансирају се из Буџета Федерације Босне и Херцеговине у пуном износу. У 2015. години права по овом пропису остваривало је 42.808 корисника.

Цивилне жртве остварују сљедећа права: лична инвалиднина I-VI групе од 60% до 100% инвалидности, мјесечно лично новчано примање у јединственом износу, додатак за његу и помоћ друге особе за I-III степен оштећења организма, ортопедски додатак за I-III степен и породична инвалиднина за 1, 2, 3 и 4 и више чланова породице. Та права се финансирају партиципативно, 70% из Буџета Федерације БиХ и 30% из кантоналних буџета. У 2015. години права по овом пропису остваривало је 10.016 корисника права на личну инвалиднину, мјесечно лично новчано примање и породичну инвалиднину.

Остала права дефинисана прописима у овој области, као што су здравствено осигурање, образовање, запошљавање, стамбено збрињавање и сл. у надлежности су кантона.

Према проценту инвалидности, ратни војни инвалиди разврставају се у десет група инвалидности од I до X групе (распон од I групе – **инвалиди са 100% инвалидности I степена којима је за редован живот потребна њега и помоћ од друге особе до X групе – инвалиди са 20% инвалидности**).

Према наведеном закону, ратни војни инвалиди могу да остварују право на личну инвалиднину, додатак за његу и помоћ друге особе (ако се ради о ратном војном инвалиду од I до IV групе који без помоћи друге особе не може да обавља основне животне потребе) и право на ортопедски додатак уколико се ради о ратном војном инвалиду с тешким оштећењем екстремитета или о ратном војном инвалиду код којег постоји губитак вида на оба ока или енуклеација једног ока. Са 31. 12. 2015. године у Федерацији БиХ право по овом закону користило је 47.606 ратних војних инвалида. Из Буџета Федерације БиХ врши се исплата и војним инвалидима који су то право остварили прије рата и ових корисника је 1.244, што са 47.606 РВИ из одбрамбено-отаџбинског рата 1992-1995. износи 48.850 корисника личне инвалиднине.

Борци и чланови њихових породица остварују и друга права сходно федералним и кантоналним прописима која нису обухваћена Законом о правима бораца и чланова њихових породица и то: предност при запошљавању под једнаким условима, предност при закупу и откупу пословног простора под једнаким условима, предност при упису у образовне установе под једнаким условима, бесплатне обавезне уџбенике за редовно школовање, предност при додјели стипендија и смјештају у ђачке и студентске домове, здравствену заштиту, приоритетно право за рјешавање стамбеног питања под једнаким условима, помоћ у случају смрти, предност при коришћењу програма надлежних завода за запошљавање, ослобађање од плаћања накнаде трошкова коришћења грађевинског земљишта, остваривање пензије под повољним условима и друга права сходно посебним прописима.

Особе с инвалидитетом активно учествују у креирању, имплементацији и мониторингу стратешких, акционих, законских и других програма од значаја за ову популацију, најчешће као чланови комисија, радних тијела и група за израду и спроведбу ових докумената и кроз јавне консултације и расправе.

У остваривању права из области социјалне заштите особа с инвалидитетом у Федерацији БиХ нема дискриминације по добној, националној, полној и расној основи. Међутим, евидентна је дискриминација особа с инвалидитетом по основу узрока настанка инвалидности у погледу обима и износа остварених права.

Мада се у измјенама Закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом увела дефиниција инвалидности према УН Конвенцији о правима особа с инвалидитетом, она се недовољно користи као полазиште у креирању рјешења у области социјалне заштите. Наиме, у процјени инвалидности још увијек се примјењује медицински модел и стари (дискриминирајући) правилници за утврђивање степена оштећења, а не социјални, што би био логичан сlijед поступања по дефиницији инвалидности. Због тога докторске комисије Института за медицинско вјештачење здравственог стања дају различите оцјене, мишљења и налазе који су посебно видљиви код коришћења права на туђу његу и помоћ.

У процедури је доношење новог Правилника о критеријумима и поступку медицинског вјештачења здравственог стања којим ће се увести Јединствена листа тјелесног оштећења, по којој ће Институт

за медицинско вјештачење здравственог стања на јединствен начин вршити оцјењивање степена оштећења организма без обзира на узрок настанка инвалидности.

Уопштено се може рећи да је слабост свих законских рјешења у овој области везана за ревизију, контролу и надзор у коришћењу права, што резултује злоупотребама које доводе до одлива средстава која је тешко вратити од корисника.

И поред редовне материјалне подршке особама с инвалидитетом, која се, сходно материјалним могућностима Федерације БиХ, не може да сматра посве недовољном, квалитет живота особа с инвалидитетом годинама није битно унапријеђен, особе с инвалидитетом у највећем броју су социјално искључене и највећим дијелом брига породице. Један од битних разлога таквог стања је што у Федерацији БиХ још увијек не постоји систем социјалних услуга, сервиса подршке за особе с инвалидитетом, нити се системски ради на уклањању архитектонских и комуникационих баријера и успостављању прилагођеног окружења.

У оквиру реформи у области социјалне заштите и заштите особа с инвалидитетом, а на основу препоруке Парламента Федерације БиХ, покренута је припрема четири прописа и то: Закона о основама социјалне заштите, Закона о заштити породице с дјецом, Закона о заштити цивилних жртава рата и Закона о основним новчаним накнадама за подршку особама с инвалидитетом. Радни материјали су припремљени, али није остварена сагласност актера (федерације и кантона) за њихово упућивање у процедуру усвајања. Мада се питања која обухватају ова четири закона у одређеној мјери уређују кроз горе наведени Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом, свеобухватно уређење области социјалне заштите, а посебно заштите и подршке особа с инвалидитетом, могуће је само кроз доношење закона о социјалној заштити, којим би се дјелатност социјалне заштите дефинисала сходно ЕУ принципима, уредило питање социјалног минимума као основног критеријума у борби против сиромаштва становништва, обезбиједила материјална подршка особама с инвалидитетом сходно потребама које настају као посљедица инвалидности, те дефинисао институт имовинског цензуса за остваривање права из области социјалне заштите. Такође, за унапређење социјалног и свеукупног положаја особа с инвалидитетом неопходно је доношење закона којим би се уредило питање сервиса подршке за особе с инвалидитетом и закона о оснивању и раду организација особа с инвалидитетом.

Приоритети

Имајући у виду искуство и резултате Извјештаја анализе имплементације Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015, Препоруке Савјета министара БиХ на побољшању спровођења стратешких и акционих докумената у области инвалидности, Препоруке Конференције „Стање и перспективе у области инвалидности у Федерацији БиХ: Имплементација УН Конвенције о правима особа с инвалидитетом – инструменти за њено спровођење у ФБиХ”, Препоруке анализе имплементације Стратегије 2011-2015. коју је подржао UNICEF, те приоритете који су планирани у Нацрту Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021, у овом стратешком периоду приоритети у области социјалне заштите особа с инвалидитетом треба да буду:

- **Превазилажење дискриминација ОСИ** – правна рјешења у области социјалне заштите особа с инвалидитетом, постојећа и недостајућа усагласити с УН Конвенцијом о правима особа с инвалидитетом и праксом ЕУ. Водити рачуна о особама с инвалидитетом које могу да буду вишеструко дискриминисане, као што су жене и мањине.
- Успостављање услова за изједначавање могућности – успостављање и развијање система сервиса подршке за особе с инвалидитетом, што укључује законодавни и проведбени основ.
- Обезбјеђење материјалне заштите особа с инвалидитетом – достигнути степен права не би смио да се умањује, а потребно је да се ради на унапређењу стања у вези с тим питањем. Такође треба да се ради на раздвајању материјалне подршке за егзистенцијалне потребе (социјална помоћ) и подршке за функционисање (помоћ у извршавању животних потреба).
- **Подизање свијести о правима, потребама и могућностима особа с инвалидитетом** – у свим приликама и активностима радити на промовисању права, потреба и могућности особа с инвалидитетом и на подизању свијести о значају њиховог адекватног разумијевања; покренути отварање и превазилажење стереотипа у вези с оснивањем породице особа с инвалидитетом, перцепције и друштвеног положаја породица особа с инвалидитетом и увјерења о њиховој улози у животу особа с инвалидитетом; успоставити праксу обиљежавања значајних датума за особе с инвалидитетом, као и догађаје и личности из претходног одбрамбено-отаџбинског рата.
- Развијање организација особа с инвалидитетом и учествовање особа с инвалидитетом у процесима доношења одлука – донијети прописе који ће регулисати оснивање и рад организација особа с

инвалидитетом као организација од посебног интереса, дефинисати међународну и међусекторску сарадњу. Такође, особама с инвалидитетом треба омогућити **да учину на одлуке које се тичу њиховог властитог живота, као и на одлуке од друштвеног интереса.**

- **Успостављање Јединственог регистра корисника права из области социјалне и борачко-инвалидске заштите – реализацијом овог приоритета омогућио би се увид у материјална давања која се исплаћују из буџета на свим нивоима власти, посебно накнада за особе с инвалидитетом, што би омогућило креирање и успостављање адекватнијих програма подршке и заштите.**

2.6 КУЛТУРА И СПОРТ

Надлежни ресори и институције

За област културе и спорта надлежни су Федерално министарство културе и спорта и кантонална министарства културе и спорта.

Законодавни оквир

- Закон о спорту у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 27/08 и 102/09) – Измјенама Закона о спорту у Босни и Херцеговини утврђене су одредбе које се односе на особе с инвалидитетом. Овим одредбама омогућена је подршка особама с инвалидитетом-спортистима и елиминисана дискриминација, те су загарантована основна људска права и слободе;
- Уредба о одређивању критеријума за додјељивање награде спортистима, спортским радницима и спортским удружењима у Федерацији Босне и Херцеговине за остварене спортске резултате на међународним такмичењима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 27/12, 74/13 и 3/15).

Недостаје Закон о спорту у Федерацији Босне и Херцеговине.

Стање у области

У претходном стратешком периоду Федерално министарство културе и спорта је подржало програме/пројекте особа с инвалидитетом, што је дијелом допринијело остваривању врхунских спортских резултата.

Уредбом о одређивању критеријума за додјељивање награде спортистима, спортским радницима и спортским удружењима у Федерацији Босне и Херцеговине за остварене спортске резултате на међународним такмичењима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 27/12, 74/13 и 3/15) спортистима и спортским радницима с инвалидитетом, те спортским удружењима особа с инвалидитетом из Федерације Босне и Херцеговине за остварене врхунске спортске резултате на међународним такмичењима додјељују се новчана средства у виду награда.

Осим тога, издвајањем средстава сходно Одлуци о Програму утрошка средстава с критеријумима расподеле текућих трансфера „Трансфер за спорт од значаја за Федерацију”, те издвајањем средстава Параолимпијском комитету Босне и Херцеговине омогућава се особама с инвалидитетом учешће на домаћим и званичним међународним такмичењима.

Федерално министарство културе и спорта сходно одобреном буџету Федерације Босне и Херцеговине континуирано издваја средства у циљу подстицања особа с инвалидитетом да се баве спортом и рекреацијом, с намјером да издвајања средстава буду већа у наредном стратешком периоду.

Приоритети

- У наредном стратешком периоду Федерално министарство културе и спорта планира издвојити више средстава за подршку пројектима/програмима из области спорта особа с инвалидитетом. Кроз наредни стратешки период настојаће се планом рада министарства побољшати положај спортиста.
- За наредни стратешки период приоритет у овој области је доношење Закона о спорту у Федерацији Босне и Херцеговине као и унапређивање законодавног оквира на свим нивоима релевантним за спорт и рекреацију.
- Федерално министарство културе и спорта ће планом рада Министарства у наредном стратешком периоду омогућити укључивање и афирмисање особа с инвалидитетом кроз пројекте из области културе и умјетности.

3. ЦИЉЕВИ И АКТИВНОСТИ СТРАТЕГИЈЕ

3.1. ГЕНЕРАЛНИ ЦИЉ СТРАТЕГИЈЕ

Генерални циљ Стратегије дефинисан је на основама дугорочне и свеобухватне визије, али с резултатима који се очекују у дефинисаном стратешком периоду и којим је планирано сљедеће: „**Унаприједити права и положај особа с инвалидитетом у смислу да им се омогући укључивање и учествовање у свим областима друштва на равноправној основи с осталима, највећи могући ниво независности и слобода избора, сходно усвојеним међународним стандардима.**”

3.2 СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ И АКТИВНОСТИ СТРАТЕГИЈЕ

У планирању и спровођењу активности Стратегије, у оквиру целокупне популације особа с инвалидитетом, посебна пажња треба да се посвети осјетљивим и потенцијално вишеструко дискриминисаним групама, као што су:

- дјеца с тешкоћама у развоју чији развој, па самим тим и посљедице инвалидности, умногоме могу да одреде мјере ране детекције и интервенције, као и подршка инклузије у одгојно-образовном систему;
- младе особе с инвалидитетом које се, као нарочито рањива група особа, суочавају с низом баријера и ограничења у остваривању својих права на образовање, запошљавање, становање, оснивање породице, итд.;
- особе с инвалидитетом које су услед културолошких предрасуда и стереотипа врло често суочене с вишеструком дискриминацијом (нпр. жене и дјевојке);
- особе с инвалидитетом старије животне доби које постају све бројнија и значајнија друштвена група и изазов у креирању политика за особе с инвалидитетом, посебно у друштвима слабог економског стања и с великим бројем незапослених као што је наше, и
- особе с тешким инвалидитетом чији квалитет живота директно зависи од развијености сервиса и услуга у заједници и којима је потребна изразита друштвена подршка.

За разлику од претходног стратешког документа, у којем су циљеви и активности дефинисани у дванаест приоритетних области, у овој стратегији циљеви су дефинисани по специфичним питањима која одређују положај особа с инвалидитетом у друштву и у вези с којима треба да се предузму одговарајуће активности да би се остварио генерални циљ Стратегије. Ради се о сљедећим специфичним питањима која одређују положај особа с инвалидитетом у друштву, посљедице инвалидности и квалитет њиховог живота:

- једнакост и недискриминација кроз законе,
- приступачност окружења, информација и комуникација,
- укљученост у све друштвене процесе,
- превенција и рана интервенција,
- доступност сервиса подршке,
- запошљавање и рехабилитација,
- заштита од насиља и искоришћавања,
- подизање свијести јавности и превазилажење предрасуда и стереотипа, те
- подизање капацитета организација особа с инвалидитетом.

На основу тих питања дефинисано је 9 специфичних циљева Стратегије, како сlijеди.

Специфични циљ 1. Побољшати статус особа с инвалидитетом кроз унапређење законодавног оквира и обезбјеђење правне подршке и заштите права особа с инвалидитетом.

Положај особа с инвалидитетом у Федерацији Босне и Херцеговине регулише више од стотину законских и подзаконских аката донесених на нивоу Федерације Босне и Херцеговине и кантона. Чињеница је да су ти акти често међусобно неусаглашени, што ствара конфузију у њиховој примјени и остваривању права особа с инвалидитетом, а многи од тих прописа су неусаглашени и са самом Конвенцијом. Примјера неусаглашености и неадекватних законских рјешења је пуно, али кантонални правилници о „категоризацији” дјецe с инвалидитетом су посебан примјер недопустиве дискриминације утврђене кроз прописе. Процес „категоризације” је услов за остваривање права из социјалне заштите, пензијско-инвалидског осигурања и др., а њихова примјена резултује сврставањем дјецe с инвалидитетом у „категорије”, искључивање и ограничавање у остваривању других права. Посебно треба имати у виду развојни процес код дјецe, који је категоризацијом значајно или потпуно ограничен.

Како би се створиле основе за адекватно усаглашавање потребно је, прије свега, спровести јединствену анализу усаглашености постојећих закона с Конвенцијом. Осим тога, потребно је усвојити нову недостајућу легислативу која ће унаприједити статус особа с инвалидитетом. Један дио значајних прописа је већ у одређеној фази припреме, али још увијек има доста питања која нису рјешавана нити усаглашена кроз прописе, те ће у том смислу у наредном периоду бити пуно посла у области законодавства².

Активности у оквиру Специфичног циља 1.

1.1 Извршити анализу усаглашености закона у Федерацији Босне и Херцеговине из области које третира ова стратегија с Конвенцијом.

1.2 Усагласити и допунити постојеће законе с Конвенцијом.

1.3 Усвојити/донијети нове законске и подзаконске акте који ће унаприједити статус особа с инвалидитетом.

1.4 Обезбиједити институционалне механизме праћења дискриминације особа с инвалидитетом уз ажурирање годишње информације о стању у вези с тим питањем.

1.5 Обезбиједити вођење статистичких података о особама с инвалидитетом.

Специфични циљ 2. Унаприједити приступачност окружења за особе с инвалидитетом кроз уклањање архитектонских и информационо-комуникационих баријера, као кључни аспект за њихово потпуно укључивање у друштвену заједницу.

Укључивање особа с инвалидитетом у њихову животну заједницу у највећој мјери одређује сама животна средина коју карактеришу бројне архитектонске и информационо-комуникационе баријере. С тим у вези, и сама Конвенција, као и сви други стратешки документи у овој области, у фокус стављају уклањање наведених баријера као кључну мјеру за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом. Ова проблематика је била препозната и у претходном стратешком документу, међутим, још увијек није довољно прихваћена у програмима и активностима надлежних институција. Стога је један од специфичних циљева ове стратегије да се обухвате кључни аспекти и одговорни носиоци у овој области како би се кроз планиране активности особама с инвалидитетом омогућио живот у њима архитектонски прилагођеној животној средини, комуникација и информације у одговарајућим форматима.

Активности у оквиру Специфичног циља 2.

2.1 Обезбиједити континуирано уклањање архитектонских баријера на јавним површинама и објектима, као и саобраћајним комуникацијама.

2.2 Спровести систематску адаптацију већ изграђених стамбених објеката који нису изграђени сходно стандардима приступачности особама с инвалидитетом.

2.3 Обезбиједити да сви новоизграђени објекти задовоље стандарде приступачности особама с инвалидитетом.

2.4 Обезбиједити примјену принципа универзалног дизајна при пројектовању и градњи стамбених јединица.

² Листа прописа који ће бити предмет анализе и прописа који треба да се донесу налази се у анексу овог документа.

- 2.5 Обезбиједити приступ и техничко прилагођавање простора одгојно-образовних установа те помагала за дјецу с тјелесним и чулним инвалидитетом, како би се отклониле грађевинско-архитектонске баријере.
- 2.6 Плански уводити системе СОС телефона за уклањање свих постојећих баријера.
- 2.7 Повећати приступачност свих облика јавног превоза за све особе с инвалидитетом.
- 2.8 Особама с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом обезбиједити несметан приступ информацијама у одговарајућим форматима.
- 2.9 Организовати и спровести едукацију државних службеника и намјештеника (на федералном, кантоналном, општинском/градском нивоу) у погледу приступа без баријера, како би се они упознали с потребама особа с инвалидитетом.

Специфични циљ 3. Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања.

У већем дијелу кључних система у Федерацији Босне и Херцеговине особе с инвалидитетом су маргинализоване или чак потпуно искључене, иако је то у супротности с неким од постојећих закона. Примјер је систем образовања, гдје је законима јасно прописана недискриминација. Међутим, обухват дјеце с инвалидитетом редовним одгојно-образовним системом је недовољан, посебно на предшколском нивоу, као кључном периоду за развој дјетета, као и високом образовању, као кључном периоду стицања звања и занимања за обезбјеђивање квалитетног живота особе с инвалидитетом.

У низу важних питања која нису ријешена на адекватан и свеобухватан начин јесте и подршка породицама које имају особу с инвалидитетом, како у смислу одговарајуће материјалне заштите, тако и у погледу доступности сервиса подршке.

Слична је ситуација и у области политичког живота, гдје се креирају и доносе кључне одлуке за друштвену заједницу, а самим тиме и за особе с инвалидитетом као чланове те друштвене заједнице. Иако се законима из ове области особе с инвалидитетом не искључују, они нису афирмативни, нити подстичу на јавно и политичко ангажовање особа с инвалидитетом и уважавање њихових аспирација и мишљења. Поред тога, Изборни закон БиХ није дискриминаторан, али особама с инвалидитетом не обезбјеђује доступност изборних мјеста и изборни материјал у доступном формату.

За особе с инвалидитетом од изузетног значаја је и бављење спортом те активно и пасивно учествовање у културно-умјетничком животу. Иако је дошло до одређеног напретка у области културе и спорта, он је недовољан. Посебно су недовољна финансијска издвајања за спортске активности особа с инвалидитетом, а није раздвојен ни врхунски и рекреативни спорт, што не омогућава претпоставке за бављење и једном и другом врстом спорта.

Особе с инвалидитетом имају потребу и интересовање за културно-умјетнички живот, често су умјетнички надарене или су услед инвалидности развиле своје умјетничке потенцијале. Афирмација ове њихове потребе није само подстицај за њихов оптимални развој и побољшање квалитета живота, него је добробит и за друштво. У смислу наведеног, политике и програми из области спорта и културе треба да буду много сензитивнији и афирмативнији за укључивање особа с инвалидитетом.

Активности у оквиру Специфичног циља 3.

- 3.1 Развијати инклузивни систем образовања и повећати обухват дјеце и младих с инвалидитетом у свим одгојно-образовним установама.
- 3.2 Одредити најбољи модел подршке у настави и обезбиједити његову институционализацију.
- 3.3 Унаприједити иницијално образовање наставника.
- 3.4 Обезбиједити континуирани професионални развој наставника, стручних сарадника и менаџмента школе.
- 3.5 Обезбиједити приступ савременим технологијама сходно потребама особа с инвалидитетом.
- 3.6 Покренути процес трансформације специјалних одгојно-образовних установа у ресурсне центре инклузивног образовања у циљу пружања услуга стручне подршке, асистенције у настави и др.
- 3.7 Уклањати баријере и уводити елементе информационе подршке за глуве и слијепе особе у свим одгојно-образовним, културним и спортским установама и објектима који су још увијек недоступни особама с инвалидитетом.

- 3.8 Континуирано јачати капацитете стручњака који раде с дјецом и особама с инвалидитетом.
- 3.9 Креирати и спроводити програме вршњачке подршке у одгојно-образовним установама.
- 3.10 Јачати партнерство родитеља/старатеља дјете с инвалидитетом и дјете без инвалидности.
- 3.11 Креирати и спроводити програме/стратегиије за идентификацију дјете која нису обухваћена одгојно-образовним радом, њихов упис у одгојно-образовне установе и превенцију пријевременог напуштања школовања, те успостављати њихово праћење.
- 3.12 Јачати канцеларије за студенте с инвалидитетом у оквиру свих високошколских установа.
- 3.13 Обезбиједити материјалну подршку породицама које за чланове имају особе с инвалидитетом.
- 3.14 Унаприједити област културе у смислу прилагођавања културних дешавања могућностима особа с инвалидитетом и подстицати их на активно и пасивно учешће у њима.
- 3.15 Обезбиједити подршку установама културе које користе особе с инвалидитетом.
- 3.16 Унаприједити област спорта у смислу повећања материјалне подршке, прилагођавања услова за бављење спортским активностима особа с инвалидитетом те их подстицати на активно и пасивно учешће у њима.
- 3.17 Обезбиједити услове да особе с инвалидитетом учествују у раду политичких партија и процесима одлучивања на свим нивоима власти, на равноправној основи с другим грађанима/кама, те их подстицати и оснаживати за активно укључивање у јавни и политички живот.

Специфични циљ 4. Унаприједити програме превенције инвалидитета и програме ране детекције и интервенције у раном расту и развоју.

Мјерама превенције, ране детекције и интервенције може се битно утицати на појаву и посљедице инвалидности. Истраживања показују да је период раног раста дјетета, посебно прве три године живота, и континуирано до десет година, најинтензивнији и најосјетљивији период у животу. Развојни процеси који се одвијају у том периоду су од кључног значаја за оптималан раст и развој дјетета и све што се у том узрасту занемари, тешко и ријетко се током живота надокнади.

Стратешки план за унапређење раног раста и развоја дјете у Федерацији Босне и Херцеговине 2013-2017. први је документ у којем су дефинисани циљеви и активности базиране на интегрисаном приступу сектора образовања, здравства и социјалне заштите, као најважнијих ресурса за превенцију, рану детекцију и интервенцију када су у питању проблеми инвалидности. Искуства везана за спровођење овог стратешког плана освијетлила су велику потребу и смисао овако конципиране системске интервенције. Стога је у овој стратегији акцептирано питање превенције, ране детекције и интервенције, с визијом да се овај приступ у будућности развија и постане један од неизоставних елемената политике у области инвалидности.

Активности у оквиру Специфичног циља 4.

- 4.1 Развијати програме превенције с циљем спречавања настанка инвалидитета.
- 4.2 Спроводити и унаприједити програме ране детекције и интервенције.
- 4.3 Развијати рефералне механизме између сектора здравства, образовања и социјалне заштите за подршку дјети с инвалидитетом и њиховим породицама.
- 4.4 Развити концепт додатних капацитета у предшколским установама и школама за пружање стручне подршке за препознавање и интервенцију код дјете с инвалидитетом (ресурсне собе).

Специфични циљ 5. Унапређивати квалитет и доступност услуга те успостављати нове услуге сходно потребама особа с инвалидитетом.

Досадашња брига друштва углавном се заснивала на обезбјеђењу новчаних накнада за особе с инвалидитетом. У односу на финансијске прилике у Федерацији Босне и Херцеговине, износ ових накнада се може оцијенити примјереним, што показује да, у односу на остале области живота, друштво показује одређену бригу о особама с инвалидитетом. Међутим, свођење бриге друштва на обезбјеђивање материјалних давања није показало унапређење квалитета њиховог живота у цјелини и сигурно овај модел није примјерен ни за друштво ни за особе с инвалидитетом.

У том смислу, а након извршених анализа стања у овој области, показало се неопходним развијање

сфере социјалних услуга и сервиса подршке у заједници, који ће омогућити укључивање особа с инвалидитетом у друштво.

Увођењем нових иновативних програма подршке и бриге у заједници створио би се простор за отварање нових радних мјеста, запошљавање теже запошљивих група. Тиме би се проблематика инвалидности приближила самој друштвеној заједници у којој те особе живе.

Осим тога, показало се да је за дјецу с инвалидитетом и дјецу са сметњама у развоју и њихове породице од изузетног значаја успостављање центара за пружање услуга социјалне заштите дневног збрињавања, на чему ће се у наредном стратешком периоду интензивније радити.

У децембру 2014. године Федерално министарство рада и социјалне политике израдило је Смјернице о дјеловању центара за пружање услуга социјалне заштите дневног збрињавања дјеце с инвалидитетом и дјеце са сметњама у развоју у Федерацији Босне и Херцеговине, с циљем обезбјеђивања јединствених стандарда дјеловања запосленика тих центара.

Активности у оквиру Специфичног циља 5.

5.1 Извршити процјену потреба и капацитета локалних заједница за пружање услуга особама с инвалидитетом с аспекта јавног, невладиног и приватног сектора.

5.2 Планирати развој нових услуга сходно процијењеној потреби.

5.3 Дефинисати услуге које се пружају особама с инвалидитетом у области образовања и социјалне заштите, начин акредитовања и лиценцирања за пружање услуга те дефинисати цијене услуга.

5.4 Јачати капацитете служби у заједници усмјерене на особе с инвалидитетом (службе у заједници у оквиру домова здравља: центри за ментално здравље и физикалну рехабилитацију, центри за рани раст и развој, службе сестара у заједници, тимови породичне медицине; установе социјалне заштите: центри за социјални рад, општинске службе социјалне заштите, установе за смјештај и одгојно-образовне установе: предшколске установе, основне и средње школе).

5.5 Развити и спроводити систем праћења пружених услуга.

5.6 Унаприједити и иновирати здравствене услуге сходно потребама појединих категорија особа с инвалидитетом, с посебним нагласком на репродуктивно здравље и планирање породице.

5.7 Евалуирати постојеће скрининг програме у Федерацији Босне и Херцеговине и измијенити их по потреби.

5.8 Повећати доступност дневног збрињавања у заједници за дјецу с инвалидитетом и дјецу ометену у развоју у циљу превенција њиховог раздвајања од породице.

5.9 **Анализирати листу ортопедских помагала, ревидирати је у координацији с кантонима, те сходно финансијским могућностима кантона, обезбиједити средства за имплементацију.**

5.10 **Израдити Упутство о начину остваривања права и коришћењу ортопедских и других помагала која се могу прописивати у оквиру обавезног здравственог осигурања, у сарадњи с кантонима и уз консензус кантона.**

Специфични циљ 6. Јачати запошљавање и samozapoшљавање особа с инвалидитетом.

Уз оцјену да је у протеклом стратешком периоду највећи напредак постигнут управо у области запошљавања, можемо да констатујемо да се у Федерацији БиХ отварају нове визије и модели оспособљавања, образовања, рехабилитације и запошљавања особа с инвалидитетом. Ријеч је о програмима samozapoшљавања и социјалног предузетништва, који носе потенцијал за развој и креирање нових радних мјеста и унапређење прилика на тржишту рада за незапослене особе с инвалидитетом и друге тешко запошљиве групе.

Поред тога, потребно је унаприједити програме запошљавања особа с инвалидитетом у јавном сектору као и на отвореном тржишту, гдје би се практично могло мјерити њихово стварно укључивање у друштво под једнаким околностима. На том пољу су у припреми стратешки документи надлежних министарстава.

Активности у оквиру Специфичног циља 6.

6.1 Развијати моделе социјалног предузетништва у циљу запошљавања и samozapoшљавања особа с инвалидитетом.

- 6.2 Успоставити мрежу центара за професионалну рехабилитацију на територији цијеле Федерације Босне и Херцеговине која ће бити повезана с одгојно-образовним установама, тржиштем рада и Федералним заводом ПИО/МИО.
- 6.3 Унаприједити запошљавање особа с инвалидитетом на отвореном тржишту рада и у јавном сектору.
- 6.4 Унаприједити законски оквир који ће омогућити ефективније запошљавање особа с инвалидитетом.
- 6.5 Обезбиједити континуирано каријерно савјетовање ученика с инвалидитетом.
- 6.6 Укључити у процес запошљавања особа с инвалидитетом и заводе за запошљавање, те привреднике којима би требало представити компетенције завршених студената и предности запошљавања особа с инвалидитетом.
- 6.7 Подстицати задружно удруживање.
- 6.8 Подстицати женско предузетништво, с посебним нагласком на жене с инвалидитетом.
- 6.9 Промовисати друштвено предузетништво.

Специфични циљ 7. Спречавати сваки облик искоришћавања, злостављања и насиља над особама с инвалидитетом.

Босна и Херцеговина је земља у којој је проблем просјачења и трговине људима изузетно присутан, што због недовољно ефикасног система спречавања злоупотребе људи, толико и због грађанског менталитета који својим неразумијевањем самог проблема доприноси његовом опстанку. У Нацрту Стратегије Савјета Европе за инвалидитет (2017-2023) посебна пажња посвећена је тој проблематици, што је био један од разлога да се у овај стратешки документ укључи питање заштите особа с инвалидитетом од искоришћавања, злостављања и насиља свих врста. У основи, за одговарајуће резултате када је то у питању потребна је досљедна примјена постојећих стратегија борбе против трговине људима, спровођење Закона о заштити од насиља у породици Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 20/13), с фокусом на особе с инвалидитетом, као и израда одговарајућих извјештаја у вези с тим питањем. Дакле, у постојећу Стратегију за превенцију и борбу против насиља у породици (2013-2017) („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 22/13) треба уврстити програме који у фокусу имају особе с инвалидитетом, како би се пратило њихово стање и положај у оквиру cjелокупне проблематике сузбијања насиља и трговине људима, јер се сматра да су оне најугроженија категорија и жртве највећих злоупотреба.

Осим тога, треба да се обрати посебна пажња на запостављање особа с инвалидитетом, што је често присутан проблем.

Будуће активности у оквиру реализације овог стратешког циља треба да буду усмјерене на превазилажење праксе непотребног одвајања дјецe с инвалидитетом од њихових породица и њихов смјештај у установе те је потребно радити на развијању постојећих и увођењу нових модела алтернативног збрињавања дјецe с инвалидитетом у породици и заједницама.

Активности у оквиру Специфичног циља 7.

7.1 Креирати и спроводити програме превенције, заштите, подршке, опоравка и реинтеграције особа с инвалидитетом које су жртве било којег облика искоришћавања, злостављања, насиља или трговине људима и интегрисати их у постојећу стратегију борбе против насиља и трговине људима.

Специфични циљ 8. Подизати свијест јавности о проблемима питања инвалидности с циљем уклањања предрасуда, културолошких и психолошких баријера.

Друштвени ставови, предрасуде и стереотипи о особама с инвалидитетом представљају велике баријере њиховој интеграцији и друштвеној афирмацији, па и остваривању основних људских права и потреба. Посматрано глобално, посљедњих деценија дошло је до одређеног напретка друштвене свијести када је у питању поимање и приступ инвалидитету, али на овом пољу има још пуно посла, посебно у заједницама у којима доминирају традиционалне вриједности и милосрдни поглед на особе с инвалидитетом.

Остварење овог стратешког циља неопходан је предуслов за све друге промјене које се тичу особа с инвалидитетом и унапређење њиховог положаја у друштву.

Питање подизања свијести у претходном стратешком периоду је, у односу на друга питања, било

актуелно и планиране активности су континуирано спровођене.

Иако не постоји прецизан показатељ, оправдано је вјеровати да је реализација активности на предузимању свијести допринијела да проблеми, права, потребе и могућности популације особа с инвалидитетом буду разумљивије у јавности, политичким и извршним институцијама. Тиме је створена добра основа за даљњи рад и унапређење положаја особа с инвалидитетом. Међутим, пред актерима Стратегије у том погледу су још бројне активности, а нарочито када је ријеч о предрасудама доносиоца одлука.

Активности у оквиру Специфичног циља **8**.

8.1 Спроводити кампање с циљем уклањања предрасуда о особама с инвалидитетом.

8.2 Увести обиљежавање датума значајних за особе с инвалидитетом, утврђене у међународним документима.

8.3 Спроводити едукацију особа с инвалидитетом о њиховим правима и обавезама, те израдити водиче о њиховим правима у одговарајућим форматима прилагођене према групама особа с инвалидитетом.

8.4 Спроводити програме едукације с циљем унапређења поштивања родне специфичности особа с инвалидитетом.

8.5 Спроводити јавне кампање против насиља над женама с инвалидитетом, едуковати жене с инвалидитетом да препознају и пријављују насиље и траже помоћ у заштити својих права.

Специфични циљ 9. Јачати капацитете организација особа с инвалидитетом и гарантовати њихово учешће у свим друштвеним процесима.

Конвенција о правима особа с инвалидитетом обавезује државе потписнице да обезбиједи учешће особа с инвалидитетом у доношењу свих важних одлука. Влада Федерације Босне и Херцеговине је још у оквиру **Закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 36/99, 54/04, 39/06 и 14/09)** препознала значај оснивања организација особа с инвалидитетом и њихову улогу у побољшању статуса особа с инвалидитетом. И у претходној стратегији дефинисане су мјере и активности које су имале за циљ доношење законског оквира којим ће се дефинисати оснивање и рад организација особа с инвалидитетом, подизање капацитета и јачање организација особа с инвалидитетом, те њихово укључивање у процесе од значаја за положај особа с инвалидитетом. Међутим, имплементација планираних мјера и активности није остварена у планираној мјери, те се и у овом стратешком документу то питање намеће као приоритетни циљ.

Кроз овај стратешки циљ потребно је наставити у правцу раније планираних а нереализованих активности, као и на развијању програма сарадње организација особа с инвалидитетом и институција Федерације БиХ, заједно или појединачно, с међународним партнерима.

Активности у оквиру Специфичног циља **9**.

9.1 Обезбиједити учешће организација особа с инвалидитетом у доношењу одлука које су значајне за положај особа с инвалидитетом.

9.2 Пратити спровођење обавезе учешћа организација особа с инвалидитетом у доношењу одлука које су значајне за положај особа с инвалидитетом.

9.3 Утврдити стање у области постојећег система организовања и рада организација особа с инвалидитетом.

9.4 Спроводити и унапређивати програме међународне сарадње институција Федерације Босне и Херцеговине и организација особа с инвалидитетом с међународним партнерима.

9.5 Јачати капацитете организација особа с инвалидитетом кроз програме подршке (антистигма кампање, едукативни програми, покретање бизниса, израда пројеката и др.).

4. ОПЕРАТИВНИ ПЛАН АКТИВНОСТИ

Специфични циљ 1.

Побољшати статус особа с инвалидитетом кроз унапређење законодавног оквира и обезбеђење правне подршке и заштите права особа с инвалидитетом.

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
1.1 Извршити анализу усаглашености закона у ФБиХ из области које третира ова стратегија с Конвенцијом	Надлежна федерална и кантонална министарства (активности координирају федерална министарства)	ООСИ; НВО; Међународне организације	Непостојање јединствене свеобухватне анализе у вези с тим питањем (иако постоје одређене ad hoc анализе)	- Влада ФБиХ формирала радну групу за израду анализе; - Извршен преглед и анализа усаглашености планираних закона	Урађена свеобухватна анализа	2017.
1.2 Усагласити и допунити постојеће законе с Конвенцијом	Надлежна федерална и кантонална министарства	ООСИ	Већина постојећих закона није у потпуности усаглашена с Конвенцијом	Број закона усаглашених с Конвенцијом	Сви закони усаглашени с Конвенцијом	2018. и континуирано
1.3 Усвојити/донести нове законске и подзаконске акте који ће унаприједити статус ОСИ	Надлежна федерална и кантонална министарства; Влада ФБиХ и владе кантона; Парламент ФБиХ, скупштине кантона	ООСИ	Постоји потреба за доношењем нових законских и подзаконских аката из одређених области којима би се особама с инвалидитетом унаприједио положај сходно Конвенцији	Број донесених нових законских и подзаконских аката који су недостајали, а који су планирани	Усвојени/донесени законски и подзаконски акти који су недостајали сходно листи недостајућих законских и подзаконских аката	2017. и континуирано
1.4 Обезбједити институционалне механизме праћења дискриминације ОСИ уз ажурирање годишње информације о стању у вези с тим питањем	Надлежна федерална и кантонална министарства	ООСИ	Није развијена пракса и институционални механизам праћења дискриминације ОСИ	- Број одговорних институција које су успоставиле механизам (методологију и тијела) за праћење; - Број сачињених информација о случајевима дискриминације ОСИ	Институције су увеле механизам (методологију и тијела) праћења и сачињавања информација у вези с питањем дискриминације ОСИ	2018. и континуирано
1.5 Обезбједити вођење статистичких података о ОСИ	Надлежна федерална и кантонална министарства из области здравства, образовања, социјалне политике, културе и бораčkih питања, ФЗС	Здравствене, образовне и социјалне установе; ООСИ; НВО	Већина одговорних ресурса систематски не води статистичке податке о ОСИ који су потребни за адекватно планирање програма и политика	- Број одговорних институција које су успоставиле систем/ протокол за прикупљање и вођење података; - Успостављен систем размијене података између институција и ФЗС	Надлежна федерална и кантонална министарства из области здравства, образовања, социјалне политике, културе и спорта и бораčkih питања успоставила систем прикупљања података; Институције размјењују податке са ФЗС	2018. и континуирано

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ 2.	Унапrijедити приступачност окружења за особе с инвалидитетом кроз уклањање архитектонских и информационо-комуникационих баријера, као кључни аспект за њихово потпуно укључивање у друштвену заједницу.					
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
2.1 Обезбједити континуирано уклањање архитектонских баријера на јавним површинама и објектима, као и саобраћајним комуникацијама	Власници/корисници објеката; Надлежна управа за инспекцијске послове/ инспекција	ООСИ; Друге надлежне организације	Јавне површине и објекти као и саобраћајне комуникације су већим дијелом неприступачни ОСИ, посебно особама с тјелесним и чулним инвалидитетом	Процент јавних површина и објеката као и саобраћајних комуникација на којима су уклоњене архитектонске баријере	Повећана је приступачност јавним површинама, објектима као и саобраћајним комуникацијама	30% до 2021. године
2.2 Спровести систематску адаптацију већ изграђених стамбених објеката који нису изграђени сходно стандардима приступачности ОСИ	Власници/корисници објеката; Надлежна управа за инспекцијске послове/ инспекција	ООСИ; Друге надлежне организације	Већина стамбених објеката није изграђена сходно стандардима приступачности ОСИ	Процент адаптираних објеката	Повећан број стамбених објеката који су приступачни ОСИ с тјелесним и чулним инвалидитетом	континуирано
2.3 Обезбједити да сви новоизграђени објекти задовоље стандарде приступачности ОСИ	Федерално министарство и кантонална министарства просторног уређења	ООСИ; Друге надлежне организације	Још увијек постоји пракса да се приликом градње објеката не поштују стандарди приступачности ОСИ	Процент новоизграђених стамбених објеката који су изграђени сходно стандардима приступачности ОСИ	Новоизграђени стамбени објекти су изграђени сходно стандардима приступачности ОСИ	континуирано
2.4 Обезбједити примјену принципа универзалног дизајна при пројектовању и градњи стамбених јединица	Федерално министарство и кантонална министарства просторног уређења; Федерална управа и кантоналне управе за инспекцијске послове/ инспекције	ООСИ; Друге надлежне организације	Принцип универзалног дизајна при пројектовању и градњи стамбених јединица се не примјењује	Процент нових стамбених јединица које су пројектоване и изграђене сходно принципу универзалног дизајна	Нове стамбене јединице су пројектоване и изграђене сходно принципу универзалног дизајна	континуирано
2.5 Обезбједити приступ и техничко прилагођавање простора одгојно-образовних установа те помагала за дјецу с тјелесним и чулним инвалидитетом, како би се отклониле грађевинско-архитектонске баријере	Кантонална министарства надлежна за образовање; Оснивачи предшколских установа; ФМОН као координирајуће тијело	Надлежна федерална и кантонална министарства здравства и социјалне заштите; ООСИ	Кроз програме „Помоћ пројектима инклузије и пројектима побољшања рада с дјецом с посебним потребама“ и „Помоћ пројектима побољшања одгојно-образовног рада с дјецом с потешкоћама у развоју“ подржани су пројекти који се односе на ову активност	- Број објеката у којима је извршено прилагођавање; - Број објеката у којима су уклоњене грађевинско-архитектонске баријере; - Број набављених помагала	- Обезбједијен приступ и техничко прилагођавање простора одгојно-образовних установа; - Обезбједијена помагала за дјецу с потешкоћама у кретању	континуирано

Специфични циљ 2.

Унаприједити приступачност окружења за особе с инвалидитетом кроз уклањање архитектонских и информационо-комуникационих баријера, као кључни аспект за њихово потпуно укључивање у друштвену заједницу.

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
2.6 Плански уводити системе СОС телефона за уклањање свих постојећих баријера	ФМТК	ООСИ; Оператери за телекомуникације; Друге надлежне организације	Непостојање система СОС телефона за пријаву уклањања постојећих баријера које ометају ОСИ да се потпуно укључе у заједницу	Број уведених СОС телефона	Олакшано уклањање постојећих баријера које ометају ОСИ да се потпуно укључе у заједницу коришћењем система СОС телефона	континуирано
2.7 Повећати приступачност свих облика јавног превоза за све ОСИ	Федерално министарство и кантонална министарства за транспорт и комуникације; Федерална управа и кантоналне управе за инспекцијске послове/инспекције	Јавна и приватна предузећа за саобраћај; ООСИ	Већина возних јединица јавног превоза у ФБиХ је неприступачна ОСИ с тјелесним и чулним инвалидитетом	Процент возних јединица јавног превоза које су прилагођене потребама ОСИ с тјелесним и чулним инвалидитетом	Јавни превоз у ФБиХ приступачнији ОСИ с тјелесним и чулним инвалидитетом	континуирано
2.8 Особама с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом обезбиједити несметан приступ информацијама у одговарајућим форматима	ФМТК	Влада ФБиХ; РАК; Друга надлежна министарства; ООСИ	Веб-странице федералних министарстава и институција нису у потпуности прилагођене за адекватан приступ информацијама особа с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом; РТВ садржаји на ниском нивоу приступачности (веома низак проценат програма прилагођен за ОСИ) Потребно је обавезати надлежне федералне институције да примјене државно упутство за израду веб-страница прилагођених употреби ОСИ	- Процент веб-страница прилагођених несметаном приступу информацијама у одговарајућим техникама за особе с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом; - Процент РТВ пружаоца услуга који су прилагодили садржаје ОСИ; - Број едукација у коришћењу нових технологија за ОСИ; - Број обезбијеђене литературе на Брајевом писму; - Број кампања о употреби знаковног језика и Брајевог писма;	Особама с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом олакшан (обезбијеђен несметан) приступ информацијама у одговарајућим техникама. Реализоване едукације у коришћењу нових технологија за ОСИ у образовним установама. Обезбијеђена литература на Брајевом писму у образовним установама. Реализоване кампање о употреби знаковног језика и Брајевог писма.	континуирано

Специфични циљ 2.						
Унаприједити приступачност окружења за особе с инвалидитетом кроз уклањање архитектонских и информационо-комуникационих баријера, као кључни аспект за њихово потпуно укључивање у друштвену заједницу.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
2.9 Организовати и спровести едукацију државних службеника и намјештеника (на федералном, кантоналном, општинском/градском нивоу) у погледу приступа без баријера, како би се они упознали с потребама ОСИ	АДС ФБиХ	Друге надлежне организације; ООСИ	Државни службеници и намјештеници недовољно информисани о постојању потешкоћа у кретању с којима се ОСИ сусрећу у свакодневном животу и значају који за њих има приступ без баријера	Број организованих и спроведених едукација	Државни службеници и намјештеници упознати с потешкоћама с којима се ОСИ с тјелесним и чулним инвалидитетом сусрећу у свакодневном животу и значају који за њих има приступ без баријера	континуирано

Специфични циљ 3.						
Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
3.1 Развијати и спроводити инклузивни систем образовања и повећати обухват дјеце и младих с инвалидитетом у свим одгојно-образовним установама	Кантонална министарства надлежна за образовање; ФМОН као координирајуће тијело	Кантонална министарства за здравство и социјалну политику; Општине; ООСИ	Видјети 2.5.	Процент дјеце и младих с инвалидитетом укључен у инклузивни системи образовања у одгојно-образовним установама у ФБиХ	- Повећан степен развијености инклузивног система образовања; - Повећан број дјеце и младих с инвалидитетом у одгојно-образовним установама	континуирано
3.2 Одредити најбољи модел подршке у настави и обезбиједити његову институционализацију	ФМРСГ; ФМЗ; Кантонална министарства образовања; ФМОН као координирајуће тијело	Одгојно-образовне установе; Локална заједница; ООСИ; НВО	Подржани пројекти кроз програме „Помоћ пројектима инклузије и пројектима побољшања рада с дјецом с посебним потребама” и „Помоћ пројектима побољшања одгојно-образовног рада с дјецом потешкоћама у развоју”. За наредни период предвиђена је подршка пројеката кроз програм „Подршка пројектима побољшања инклузивности предшколског и основног образовања”	- Број евидантираних школа гдје је уочена потреба за развијењем одрживих програма асистенције у настави; - Процент остварене сарадње између редовних и специјалних школа; - Број одрживих програма асистенције у настави; - Број обезбијеђених асистената у настави кроз програм „Подршка пројектима побољшања наставника који ангажовање наставника који су технолошки вишак, њихову обуку, као и обуку других кадрова који могу да раде као асистенти у настави	Развијени одрживи програми асистенције у настави у циљу побољшања рада асистената и олакшавању усвајања градива дјеци с инвалидитетом. Урађена евиденција школа у којима постоји потреба за асистентима у настави, као и евиденција потребних асистената у настави. Реализовани одрживи програми асистенције у настави. Обучени и ангажовани асистенти у настави.	континуирано

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ 3.	АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања.	3.3 Унаприједити иницијално образовање наставника	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; Наставнички и педагошки факултети; ФМОН као координирајуће тијело	Основне и средње школе; ООСИ	Примјери добре праксе реализовани кроз различите пројекте	- Број развијених партнерских сарадњи наставничких и педагошких факултета, педагошких завода и одгојно-образовних установа; - Број развијених и приммијењених наставних планова и програма	Развијени и приммијењени наставни планови и програми којима се унапређује иницијално образовање наставника	континуирано
	3.4 Обезбједити континуирани професионални развој наставника, стручних сарадника и менаџмента школе	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; ФМОН као координирајуће тијело	Основне и средње школе; Наставнички факултети; ООСИ; НВО; Међународне организације	Кроз програм „Подршка стручном усавршавању просвјетних радника” подржани су пројекти који се односе на ову активност	- Процент идентификованих образовних потреба наставника, стручних сарадника и менаџмента школе; - Број програма обуке које похађају наставници, стручни сарадници и менаџмент школе	Идентификоване образовне потребе наставника, стручних сарадника и менаџмента школе. Реализовани програми стручног усавршавања наставника, стручних сарадника и менаџмента школе. Наставницима, стручним сарадницима и менаџменту школа обезбјеђен континуирани професионални развој.	континуирано
3.5 Обезбједити приступ савременим технологијама сходно потребама ОСИ	Кантонална министарства образовања; ФМОН као координирајуће тијело	Друга надлежна министарства; ООСИ	Видјети 2.5.	- Број едукација у коришћењу савремених технологија за ОСИ; - Број литературе обезбјеђене на Брајевом писму; - Број средстава савремене технологије доступан ОСИ; - Процент увођења подршке несметаном приступу информацијама у одговарајућим техникама за особе с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом	ОСИ, с фокусом на особе с визуелним, слушним и интелектуалним инвалидитетом, омогућена употреба савремених технологија сходно њиховим потребама. Реализоване едукације у коришћењу нових технологија за ОСИ у образовним установама. Обезбјеђена средства савремене технологије доступне ОСИ и литература на Брајевом писму у образовним установама. Реализоване кампање о употреби знаковног језика и Брајевог писма.	континуирано	

Специфични циљ 3. Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
3.6 Покренути процес трансформације специјалних одгојно-образовних установа у ресурсне центре инклузивног образовања у циљу пружања услуга стручне подршке, асистенције у настави и др.	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; ФМОН као координирајуће тијело	Одгојно-образовне установе; Општине; ООСИ	Видјети 2.5.	Процент остварене сарадње између редовних и специјалних школа	Специјалне одгојно-образовне установе претворене у ресурсне центре инклузивног образовања. Успостављена сарадња између редовних и специјалних школа. Потписани уговори о сарадњи између редовних и специјалних школа.	континуирано
3.7 Уклањати баријере и уводити елементе информационе подршке за глуве и слијепе особе у свим одгојно-образовним, културним и спортским установама и објектима који су још увијек недоступни особама с инвалидитетом	Кантонална министарства образовања, ФМОН као координирајуће тијело	Педагошки заводи; Друге надлежне организације; ООСИ;	Видјети 2.5. Такође, у оквиру Програма расподеле средстава Трансфера за финансирање студентског стандарда, издвојена су средства за подршку студентима с инвалидитетом, који су држављани БиХ, а студирају на јавним високошколским установама у Федерацији БиХ	- Процент прилагођавања окружења за слијепе и глуве особе; - Процент уведених елемената информационе подршке за глуве и слијепе особе; - Број промоција употребе знаковног језика и Брајевог писма; - Број промоција и едукација у коришћењу комуникационих и информатичких технологија; - Број промоција важности неометаног приступа информацијама слијепим и глувим особама	Глуве и слијепе особе имају несметан приступ информацијама у свим одгојно-образовним, културним и спортским установама и другим објектима. Уведени елементи информационе подршке за глуве и слијепе особе. Реализоване едукације у коришћењу нових технологија за ОСИ у одгојно-образовним установама, културним и спортским установама и другим објектима. Обезбијеђена средства савремене технологије доступне ОСИ и литература на Брајевом писму у одгојно-образовним установама, културним и спортским установама и другим објектима. Реализоване кампање о употреби знаковног језика и Брајевог писма.	континуирано

Специфични циљ 3. Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
3.8 Континуирано јачати капацитете стручњака који раде с дјецом и ОСИ	Кантонална министарства образовања; ФМРСП; ФМЗ; ФМКС; ФМОН као координирајуће тијело	Основне и средње школе; Наставнички факултети; Педагошки заводи; ООСИ; НВО; Међународне организације	Видјети 2.5.	- Процент програма професионалних усавршавања стручњака који раде с дјецом и ОСИ; - Процент потребних знања и вештина за рад с дјецом и ОСИ	Стручњаци који раде с дјецом и ОСИ континуирано се усавршавају и јачају своје капацитете. Ојачани капацитети стручњака који раде с дјецом и ОСИ	континуирано
3.9 Креирати и спроводити програме вршњачке подршке у одгојно-образовним установама	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; ФМОН као координирајуће тијело	Одгојно-образовне установе; Родитељи/старатељи; Савјети ученика; Општине; ООСИ; НВО; Међународне организације	Видјети 3.2.	- Број креираних и спроведених програма вршњачке подршке; - Процент укључености ученика у ове програме и ваннаставне активности	Вршњаци, свјесни потешкоћа с којима се сусрећу дјеца с инвалидитетом, укључени у програме подршке својим разредним колегама. Креирани и реализовани програми вршњачке подршке у одгојно-образовним установама. Ученици укључени у програме вршњачке подршке и ваннаставне активности.	континуирано
3.10 Јачати партнерство родитеља/старатеља дјеце с инвалидитетом и дјеце без инвалидности	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; ФМОН као координирајуће тијело	Одгојно-образовне установе; Родитељи/старатељи; Општине; ООСИ; НВО	Родитељи дјеце без инвалидности неријетко неосјетљиви на проблеме с којима се сусрећу родитељи дјеце с инвалидитетом	- Процент развијених програма партнерске сарадње с родитељима/старатељима; - Процент родитеља укључених у партнерске сарадње	Родитељи дјеце без инвалидности емпатични с родитељима дјеце с инвалидитетом и спремни да укажу потребну помоћ; ојачано партнерство. Развијени програми партнерске сарадње родитеља/старатеља дјеце с инвалидитетом и дјеце без инвалидности. Родитељи значајно укључени у партнерске сарадње.	континуирано

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ 3. Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања.	АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
3.11 Креирати и спроводити програме/стратегије за идентификацију дјеце која нису обухваћена одгојно-образовним радом, њихов упис у одгојно-образовне установе и превенцију пријевременог напуштања школовања, те успостављати њихово праћење	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; ФМОН као координирајуће тијело	Одгојно-образовне установе; ЦСР; Општине; Заводи за статистику; ООСИ; НВО	Одређен дио популације дјеце с инвалидитетом не похађа наставу или пријевремено напушта одгојно-образовне установе прекидајући процес образовања	- Процент формирана базе података и редовно прикупљање и ажурирање података; - Процент мапирана потреша дјеце која нису обухваћена одгојно-образовним радом и доступним ресурсима за организовање и реализацију одгојно-образовног рада; - Број укључене идентификоване дјеце у одгојно-образовне установе; - Процент смањења раног напуштања школовања; - Број програма превенције пријевременог напуштања школовања	Формирана база података и ажурирани подаци. Мапиране потребе дјеце која нису обухваћена одгојно-образовним радом и доступним ресурсима за организовање и реализацију одгојно-образовног рада. Дјеца уписана у одгојно-образовне установе. Смањен број ученика који су пријевремено напустили школовање. Реализовани програми превенције пријевременог напуштања школовања.	континуирано	
3.12 Јачати канцеларије за студенте с инвалидитетом у оквиру свих високошколских установа	Кантонална министарства образовања; Педагошки заводи; Уније студената ФМОН као координирајуће тијело	Универзитети; Високошколске установе; ООСИ	Канцеларије за студенте с инвалидитетом на свим јавним високошколским установама у ФБиХ не раде у пуној капацитету	- Број канцеларија за студенте с инвалидитетом на јавним високошколским установама који су ојачали своје капацитете и услуге; - Број студената којима је пружена подршка кроз ове канцеларије; - Процент информисаности студената о њиховим правима и обавезама	Ојачани капацитети и услуге канцеларија за студенте с инвалидитетом. Повећана укљученост студената у канцеларијама за студенте с инвалидитетом на јавним високошколским установама. Студенти с инвалидитетом упознати о својим правима и обавезама.	континуирано	
3.13 Обезбједити материјалну подршку породицама које за чланове имају особе с инвалидитетом	ФМРСП; КМСП	ООСИ	Не постоји јединствена законска регулатива у ФБиХ којом се гарантује материјална подршка породицама које имају за чланове ОСИ, као што је дјечији додатак	Донесен пропис којим се уређује право на дјечији додатак	Сва дјеца с инвалидитетом у ФБиХ примају увећан дјечији додатак	2018.	

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉ 3.	УКЉУЧИТИ ОСОБЕ С ИНВАЛИДИТЕТОМ У СВЕ ОБЛАСТИ ЖИВОТА РАВНОПРАВНО С ДРУГИМА, ПОСЕБНО У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА, КУЛТУРНОГ, СПОРТСКОГ, ЈАВНОГ И ПОЛИТИЧКОГ ДЈЕЛОВАЊА.	АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ/ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
3.14	Унаприједити област културе у смислу прилагођавања културних дешавања могућностима ОСИ и подстицати их на активно и пасивно учешће у њима	Федерално министарство и кантонална министарства надлежна за област културе и спорта	ООСИ	Неприлагођеност већине културних дешавања потребама и могућностима ОСИ	Број културних установа које су спроводиле програме прилагођене ОСИ; Број културних програма у којима су учествовале ОСИ; Број културних програма које су спроводили умјетници за ОСИ; Број институција које су финансијски и ресурсно подржавале културне програме; Број часописа у области културе који промовишу укључивање ОСИ и чији садржај уређују ОСИ	Омогућено свим ОСИ да упражњавају културне активности и прате културна дешавања сходно својим могућностима те да промовишу и публикују своје активности	континуирано	
3.15	Обезбиједити подршку установама културе које користе ОСИ	ФМКС; ФМОН као координирајуће тијело; ФМРСП	ООСИ; Донатори	Установе културе, као што је Библиотека за слијепе и слабовидне особе, немају стабилно финансирање, усљед чега неријетко имају проблеме у раду	Донесен акт којим се дефинише подршка	Обезбијеђена стабилна финансијска подршка Библиотеци за слијепе и слабовидне особе и другим установама културе које користе ОСИ	континуирано	
3.16	Унаприједити област спорта у смислу повећања материјалне подршке, прилагођавања услова за бављење спортским активностима ОСИ, те их подстицати на активно и пасивно учешће у њима	Федерално министарство и кантонална министарства културе и спорта	ООСИ	Неприлагођеност већине спортских дешавања потребама и могућностима ОСИ; финансијска издвајања за бављење спортом ОСИ су недовољна, а нису раздвојени врхунски и аматерски спортови	Донесен пропис којим се уређује ова област; Повећана финансијска издвајања за ову област; Број прилагођених спортских терена; Број клубова који укључују ОСИ; Процент број ОСИ укључених у спорт	Омогућено свим ОСИ да упражњавају спортске активности и прате спортска дешавања сходно својим могућностима	континуирано	
3.17	Обезбиједити услове да ОСИ учествују у раду политичких партија и у процесима одлучивања на свим нивоима власти, на равноправној основи с другим грађанима/кама, те их подстицати и оспособити за активно укључивање у јавни и политички живот	Изборна комисија Федерације БиХ, Центар Федерације БиХ	ООСИ	Недовољна укљученост ОСИ/представника ОСИ у рад политичких партија и јавне позиције; није обезбијеђена приступачност изборног материјала и изборних мјеста	Донесен пропис којим се уређује приступачност изборног мјеста и изборног материјала за све ОСИ које имају право да учествују у изборном процесу; Број програма политичких партија које промовишу и заговарају укључивање ОСИ у јавни и политички живот; Број ОСИ укључених у политичке партије; Број ОСИ на јавним и политичким позицијама	ОСИ су укључене у јавни и политички живот на свим нивоима власти	континуирано	

Специфични циљ 4.

Унаприједити програме превенције инвалидитета и програме ране детекције и интервенције у раном расту и развоју.

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
4.1 Развијати програме превенције с циљем спречавања настанка инвалидитета	Сва надлежна федерална и кантонална министарства и установе; Послодавци	НВО; ООСИ; Донатори	Познато је да постоје програми, али не постоји системски приступ у спровођењу и праћењу	Број спроведених програма превенције инвалидности програме превенције	Све надлежне институције системски спроводе програме превенције	континуирано
4.2 Спроводити и унаприједити програме ране детекције и интервенције	Федерална и кантонална министарства здравства, образовања и социјалне политике; ФМОИ као координирајуће тијело; 33.ЈЗ ФБиХ; 33О; Здравствене, образовне и установе социјалне заштите	ООСИ; НВО; Донатори	Постоји правни и стратешки оквир за развијање програма ране детекције и интервенције	- Број полазника едукације; - Број прилагођених прописа; - Број здравствених радника и здравствених сарадника; - Број стручњака у сектору образовања; - Број стручњака у сектору социјалне заштите; - Број здравствених, образовних и установа социјалне заштите који спроводе програме	Програми ране детекције и интервенције се спроводе и унапређују	континуирано
4.3 Развијати рефералне механизме између сектора здравства, образовања и социјалне заштите за подршку дјечи с инвалидитетом и њиховим породицама	Општине; Здравствене, образовне и установе социјалне заштите	Федерална и кантонална министарства здравства, образовања и социјалне политике; ООСИ; НВО; Донатори	Постоје реферални механизми развијени у оквиру пилот пројеката, али не постоји системски приступ њиховом спровођењу и праћењу	- Број општина; - Број устопостављених општинских комисија за рефералне механизме	Развијена сарадња између сектора здравства, образовања и социјалне заштите која обезбеђује пружање заштите дјечи с инвалидитетом и њиховим породицама	континуирано
4.4 Развити концепт додатних капацитета у предшколским установама и школама за пружање стручне подршке за препознавање и интервенцију код дјеце с инвалидитетом (ресурсне собе)	Министарства образовања	Оснивачи предшколских установа; ООСИ	ФМОИ укључен у Интерсекторску радну групу „Здрав раст и развој“ ФБиХ; ФМОИ подржавао устопављање интегративних и одрживих услуга које унапређују рани раст и развој дјеце у б кантона ФБиХ	Број предшколских установа и школа које пружају стручну подршку дјечи с посебним потребама	Развијени додатни капацитети предшколских установа и школа које пружају стручну подршку за препознавање и интервенцију код дјеце с инвалидитетом	континуирано

Специфични циљ 5.					
Унапређивати квалитет и доступност услуга те успостављати нове услуге сходно потребама особа с инвалидитетом.					
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОДАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ
5.1 Извршити процјену потреба и капацитета локалних заједница за пружање услуга ОСИ с аспекта јавног, невладиног и приватног сектора	ФМРСП; ФМЗ; ФМОН као координирајуће тијело	Други ресурси; Ресорна кантонална министарства; Општине; ООСИ; НВО; Донатори	Иако су рађене одређене ад лос анализе, не постоји свеобухватан увид у капацитете и потребе локалних заједница за пружање услуга ОСИ	- Број општина у којима је извршена процјена; - Урађен извјештај	2017: 30% општина 2018: 30% општина 2019: 20% општина 2020: 20% општина
5.2 Планирати развој нових услуга сходно процијењеној потреби	Ресорна кантонална министарства; Општине	Федерална министарства здравства, образовања и социјалне заштите; ООСИ; НВО	- У процесу је мапирање потреба за врстама социјалних услуга у локалним заједницама	Акциони планови за развој нових услуга	Створене претпоставке за развој нових услуга 2017: 30% општина у својило АП 2018: 30% општина у својило АП 2019: 20% општина у својило АП 2020: 20% општина у својило АП
5.3 Дефинисати услуге које се пружају ОСИ у области образовања и социјалне заштите, начин акредитовања и лиценцирања за пружање услуга те дефинисати цијене услуга	ФМРСП; Кантонална министарства образовања; ФМОН као координирајуће тијело	Ресорна кантонална министарства; Образовне институције; ООСИ	Постоје одређени прописи који регулишу ово питање	- Број надлежних институција које су донијеле подзаконске акте којим се дефинишу услуге; - Број надлежних институција које су донијеле подзаконске акте којим се дефинише начин акредитовања и лиценцирања; - Број надлежних институција које су донијеле подзаконске акте којим се дефинишу цијене услуга	Дефинисане услуге, системи акредитације и лиценцирања и цијеновник услуга 2018:
5.4 Јачати капацитете служби у заједници усмјерене на ОСИ (службе у заједници у оквиру домова здравља: центри за ментално здравље и физикалну рехабилитацију), центри за рани раст и развој, службе сестара у заједници, тимови породичне медицине; установе социјалне заштите: центри за социјални рад, општинске службе социјалне заштите; установе за смјештај и одгојно-образовне установе; предшколске установе, основне и средње школе)	Надлежна федерална и кантонална министарства и установе	Општине; ООСИ; НВО; Донатори	Постоје легислатива, политике и стратегије. Одређени програми се спроводе	Број служби у којима су јачани капацитети (кадровски, просторни, материјални, технолошки и др.) усмјерени на ОСИ	2018: у 30% општина ојачане неке службе у заједници 2019: у 30% општина ојачане неке службе у заједници 2020: у 20% општина ојачане неке службе у заједници 2021: у 20% општина ојачане неке службе у заједници

Специфични циљ 5.**Унапређивати квалитет и доступност услуга те успостављаати нове услуге сходно потребама особа с инвалидитетом.**

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОДЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДЛИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
5.5 Развити и спроводити систем праћења пружених услуга	ФМРСП; ФМЗ; Кантонална министарства образовања	Надлежне кантоналне институције и установе; ООСИ; НВО; Донатори	У одређеним секторима постоје законске претпоставке за вршење праћења и развијање методологије праћења	Број надлежних институција које су успоставиле механизам праћења услуга	Развијени системи праћења пружених услуга	2020.
5.6 Унаприједити и иновирати здравствене услуге сходно потребама појединих категорија ОСИ, с посебним напласком на репродуктивно здравље и планирање породице	ФМЗ; Кантонална министарства здравства; 33ЈЗ ФБиХ; Здравствене установе	ООСИ; НВО; Донатори	Услуге се пружају, међутим, потребно их је унаприједити	- Број здравствених радника и сарадника који су прошли одређену едукацију за рад са ОСИ; - Број ОСИ којима су пружене услуге	Здравствене услуге се пружају сходно специфичним потребама ОСИ	континуирано
5.7 Евалуирати постојеће скрининг програме у ФБиХ и измијенити их по потреби	ФМЗ; 33ОР ФБиХ; 33ЈЗ ФБиХ	Кантонална министарства; Здравствене установе; ООСИ	Постојећи програми се спроводе већ 6 година	Урађен извјештај о евалуацији	Евалуирани скрининг програми и прилагођени потребама ФБиХ	2017.
5.8 Повећати доступност дневног збрињавања у заједници за дјецу с инвалидитетом и дјецу ометену у развоју у циљу превенција њиховог раздвајања од породице	ФМРСП; Ресорна кантонална министарства; Општине; НВО	ООСИ (нарочито удружења родитеља дјеце ометене у развоју)	У ФБиХ је успостављено 9 центара за дневно збрињавање дјеце с инвалидитетом и дјеце ометене у развоју и то у: Широком Бријегу, Новом Травнику, Мостару, Тузли, Маглају, Високом, Тешњу, те центри које је UNICEF подржао, у Олову и Домаљевцу	Број новоуспостављених дневних центара по општинама	50% општина у ФБиХ има успостављене услуге подршке у заједници (дневно и полудневно збрињавање, породични облик збрињавања)	2021.
5.9 Анализирати листу ортопедских помагала, ревидирати је у координацији с кантонима, те сходно финансијским могућностима кантона, обезбиједити средства за имплементацију	Заводи осигурања у ФБиХ, ФМЗ, кантонална министарства здравства	ООСИ	Листа ортопедских помагала је саставни дио Основног пакета. Међутим, она се не примјењује на свим кантонима. Такође, листа ортопедских помагала је застарела	Иновирана листа ортопедских помагала	Постигнут консензус свих кантона о јединственој листи ортопедских помагала и обезбијеђена финансијска средства за имплементацију	2018.
5.10 Израдити Упутство о начину остваривања права и коришћењу ортопедских и других помагала која се могу прописивати у оквиру обавезног здравственог осигурања, у сарадњи с кантонима и уз консензус кантона	Заводи осигурања у ФБиХ, ФМЗ, кантонална министарства здравства	ООСИ	Упутство израђено, али није постигнут консензус кантона	Израђено упутство	Постигнут консензус свих кантона	2018.

Специфични циљ 6. Јачање запошљавања и запошљавање особа с инвалидитетом.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
6.1 Развијати моделе социјалног предузетништва у циљу запошљавања и запошљавања ОСИ	Ф33	ФМРПО; ФМРСРП; Кантонална министарства развоја, предузетништва и обрта; Кантонална министарства надлежна за рад и социјалну политику; Кантонални заводи за запошљавање; ООСИ	Припремљена/ донесена Платформа за друштвено предузетништво у ФБиХ	- Број имплементираних програма и пројеката социјалног предузетништва; - Процент финансијских издвајања за подстицаје програмима и пројектима одрживог запошљавања и запошљавања ОСИ; - Број основних предузећа социјалног предузетништва	Донесен акт о социјалном предузетништву и програми се спроводе	2019.
6.2 Успоставити мрежу центара за професионалну рехабилитацију на територији цијеле ФБиХ која ће бити повезана с одгојно-образовним установама, тржиштем рада и федералним заводом ПИО/МИО	Федерално министарство и кантонална министарства рада и социјалне политике; Федерални и кантонални заводи за запошљавање; Кантонална министарства образовања; Завод ПИО/МИО	ООСИ	У ФБиХ још увијек не постоји нити једна установа или центар за професионалну рехабилитацију	- Број и географска распрострањеност центара за професионалну рехабилитацију; - Број функционалних веза успостављених између центара за професионалну рехабилитацију и образовних институција, завода за запошљавање на свим нивоима и Завода за ПИО; - Број ОСИ упућених на професионалну рехабилитацију у центре за професионалну рехабилитацију; - Број запослених ОСИ након спроведеног програма професионалне рехабилитације	Отворен одређени број центара и установа за професионалну рехабилитацију на подручју ФБиХ који су повезани са заводима за запошљавање, образовним установама и Заводом ПИО/МИО у којима ОСИ пролазе кроз програме професионалне рехабилитације како би се с новостеченим вјештинама успјешно запослиле на тржишту рада	2020.

Специфични циљ 6. Јачати запошљавање и samozапошљавање особа с инвалидитетом.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
6.3 Унаприједити запошљавање ОСИ на отвореном тржишту рада и у јавном сектору	ФЗПР, ОСИ	ООСИ	Закон је предвидио могућност запошљавања како на отвореном тржишту рада и јавном сектору тако и под посебним условима. У претходном периоду кроз стимулативне мјере, а сходно Закону, запослен је велики број ОСИ на отвореном тржишту рада као и под посебним условима док је број ОСИ запослених у јавном сектору доста мањи	- Број ОСИ запослених на отвореном тржишту рада и у јавном сектору; - % финансијских издвајања за подстицај програмима и пројектима запошљавања на отвореном тржишту и јавном сектору	Повећан број запослених ОСИ на отвореном тржишту рада као и у јавном сектору	2018.
6.4 Унаприједити законски оквир који ће омогућити ефективније запошљавање ОСИ	ФМРСРП	ФЗПР ОСИ; ООСИ	Законски оквир већ постоји, међутим, неопходне су његове измјене и допуне јер је данас показала да постоје одређене недоречености и проблеми у његовом спровођењу	Број измијењених закона и подзаконских аката	Донесене измјене и допуне Закона о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом у Федерацији БиХ као и свих неопходних подзаконских аката и правилника које прописује министар за рад и социјалну политику, као и других прописа који се тичу ове области	2018.
6.5 Обезбиједити континуирано каријерно савјетовање ученика с инвалидитетом	Кантонална министарства образовања; Педагошки завод; ФМОН као координирајуће тијело	Одгојно-образовне установе; ООСИ	ФМОН је, кроз дјеловање Интерресорне РГ, израдио документ „Стратешки правци развоја каријерне оријентације у Федерацији БиХ за период 2015-2020. година”, те Приједлог акционог плана за њихову имплементацију	Креирати и израдити програме каријерне оријентације за ученике с инвалидитетом	Израђен програм каријерне оријентације и уврштен у план ЈСЗ	континуирано

Специфични циљ 6. Јачање запошљавања и запошљавање особа с инвалидитетом.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
6.6 Укључити у процес запошљавања ОСИ и заводе за запошљавање те привреднике којима би требало представити компетенције завршених студената и предности запошљавања ОСИ	Кантонална министарства образовања, ФМОН као координирајуће тијело	Високошколске установе; Заводи за запошљавање; Привредници; Општине; ООСИ	На иницијативу ФМОН-а, урађен је документ „Стратешки правци развоја високог образовања у ФБиХ 2012-2022.“	- Процент остварене сарадње између високошколских институција и привредних субјеката. Унапријеђена партнерска сарадња високошколских установа, завода за запошљавање и привредника кроз рад трипартитних савјета	Остварена сарадња између високошколских институција и привредних субјеката. Унапријеђена партнерска сарадња високошколских установа, завода за запошљавање и привредника кроз рад трипартитних савјета	континуирано
6.7 Подстицати заједничко удруживање	ФМРПО	ООСИ	Није довољно препознат значај заједничких принципа као модела пословања блиског социјалном предузетништву	Број подржаних задруга и број ОСИ учлањених у задруге	Развијање модела социјалног предузетништва кроз промовисање заједничког предузетништва. Подржане 3 социјалне задруге	континуирано
6.8 Подстицати женско предузетништво с посебним нагласком на жене с инвалидитетом	ФМРПО	ООСИ	Недовољна укљученост жена, а посебно жена с инвалидитетом у предузетништво	Број подржаних пројеката предузетница	Суфинансирано 10 пројеката предузетница ОСИ	континуирано
6.9 Промовисати друштвено предузетништво	ФМРСГ; ФМРПО; ФЗЗ	Удружења предузетника; Регионалне развојне агенције и др.; ООСИ	Недовољно препознатљив значај социјалних предузетника	Број одржаних округлих столова, јавних наступа, додијелених признања, подржаних пројеката	Препознати друштвено одговорни предузетници	континуирано

Специфични циљ 7. Спречавати сваки облик искоришћавања, злостављања и насиља над особама с инвалидитетом.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
7.1 Креирати и спроводити програме превенције, заштите, подршке, опоравка и реинтеграције ОСИ које су жртве било којег облика искоришћавања, злостављања, насиља или трговине људима и интегрисати их у постојећу стратегију борбе против насиља и трговине људима	ФМП; Цендер центар ФБиХ	Друга надлежна федерална и кантонална министарства; ООСИ; НВО	Познато је да постоје програми, али не постоји системски приступ њиховом спровођењу и праћењу, не постоје подаци колико су они усмјерени на ОСИ. На 75. сједници Владе Федерације БиХ, одржаној 11. 3. 2013. године, усвојена је Стратегија за превенцију и борбу против насиља у породици (2013-2017), („Службене новине ФБиХ”, бр. 22/13), и Акциони план за реализовање активности планираних Стратегијом за превенцију и борбу против насиља у породици (2013-2017)	- Број креираних програма превенције, заштите и подршке ОСИ; - Процент информисаности ОСИ о њиховим правима	Реализовани програми превенције, заштите и подршке ОСИ. ОСИ информисани о својим правима.	континуирано

Специфични циљ 8.						
Подизати свијест јавности о проблемима питања инвалидности с циљем уклањања предрасуда, културолошких и психолошких баријера.						
АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
8.1 Спроводити кампање с циљем уклањања предрасуда о ОСИ	Сва министарства	Јавни сервис и други медији; РАК; ООСИ	Већина надлежних институција спроводи одређене активности у вези с подизањем свијести и уклањањем предрасуда о ОСИ, али се те активности углавном спровode кроз пројекте. Медији извјештавају о актуелним проблемима у области инвалидности, али питање предрасуда није довољно заступљено.	- Број надлежних институција које су у своје програме рада уврстиле и спроводиле промотивне активности и кампање; - Број спроведених програма; су усмијерени на уклањање предрасуда; - Број организованих промотивних активности и кампања за ширу јавност предрасуда према популацији ОСИ; - Процент прилагођености медијских садржаја и простора у медијима који укључују активности о подизању свијести у вези с питањем ОСИ	Све надлежне институције и медији спровode програме кампање с циљем уклањања предрасуда о ОСИ. Организоване су различите промотивне активности и кампање за ширу јавност које имају за циљ уклањање предрасуда према популацији ОСИ. Медијски садржаји и простор прилагођени.	континуирано
8.2 Увести обилежаваче датума значајних за ОСИ, утврђене у међународним документима	Сва надлежна федерална и кантонална министарства и установе које су задужене за имплементацију ове стратегије	ООСИ; НВО	Већина надлежних институција учествује у обилежавању ових датума, али се најчешће не ради о њиховим програмским активностима него о учествовању у активностима других организатора	- Усвојена листа значајних датума који се обилежавају; - Усвојена платформа/протокол заједничког дјеловања надлежних институција	Надлежне институције на заједничкој платформи/по усвојеном протоколу обилежавају све међународно значајне датуме за ОСИ	континуирано
8.3 Спроводити едукацију ОСИ о њиховим правима и обавезама те изградити водиче о њиховим правима у одговарајућим форматима прилагођене према групама ОСИ	Сва надлежна федерална и кантонална министарства и установе које су задужене за имплементацију ове стратегије	Јавни сервис и други медији; ООСИ; НВО	Више ресорних институција је спроводило одређене едукације, рађени су и одређени водичи који су покривали права из одређених области или група ОСИ, али не постоји свеобухватан водич нити његово континуирано ажурирање, нити је вођено рачуна да информације буду у одговарајућим форматима	- Број спроведених едукација; - Број учесника у едукацији; - Број водича о правима и обавезама према категоријама инвалидности; - Број формата који су коришћени у дистрибуцији информација и изради водича	Све институције су спроводиле одређене врсте едукације ОСИ о њиховим правима и обавезама и израдиле одговарајуће водиче; ОСИ омогућен приступ информацијама о својим правима и обавезама у њима одговарајућим форматима	континуирано

Специфични циљ 8.**Подизати свијест јавности о проблемима питања инвалидности с циљем уклањања предрасуда, културолошких и психолошких баријера.**

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
8.4 Спровести програме едукације с циљем унапређења поштивања родне специфичности ОСИ	Федерална и кантонална министарства здравства, социјалне политике, образовања, културе и спорта; Центер центри	ООСИ; НВО	Спровођени су одређени програми едукације који су се само дјелимично дотицали овог питања	- Број спроведених програма; - Број особа које су укључене у едукацију	Све надлежне институције су спроводиле програме едукације	континуирано
8.5 Спроведити јавне кампање против насиља над женама с инвалидитетом, едуковати жене с инвалидитетом да препознају и пријављују насиље и траже помоћ у заштити својих права	Сва министарства	ООСИ	Спровођени су одређени едукативни програми, али насиље над женама с инвалидитетом није било у фокусу тих едукација	- Број спроведених кампања; - Број особа које су укључене у едукацију; - Број пријављених насиља над женама с инвалидитетом	Превенција и препознавање насиља над женама с инвалидитетом је унапријеђено, како у надлежним институцијама, тако и код самих жена с инвалидитетом	континуирано

Специфични циљ 9.**Јачати капацитете организација особа с инвалидитетом и гарантовати њихово учешће у свим друштвеним процесима.**

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
9.1 Обезбједити учешће ОСИ у доношењу одлука које су значајне за положај ОСИ	Влада ФБиХ; Координирајуће тијело и/или Канцеларија Владе ФБиХ за питања инвалидности	ООСИ; НВО	Иако постоји обавеза владиних институција да укључују ОСИ у процес доношења одлука, та пракса је недоследна	Донесен обавезујући акт	ООСИ обезбјеђено учешће у доношењу одлука које су значајне за положај ОСИ	2017.
9.2 Пратити спровођење обавезе учешћа ОСИ у доношењу одлука које су значајне за положај ОСИ	Влада ФБиХ; Координирајуће тијело и/или Канцеларија Владе ФБиХ за питања инвалидности	ООСИ	Иако ОСИ учествују у процесима доношења одлука, не постоји системско праћење	Дефинисана методологија праћења	Прати се учешће ОСИ у процесима доношења одлука од значаја за положај ОСИ	континуирано
9.3 Утврдити стање у области постојећег система организовања и рада ОСИ	ФМРСР	ФМП; ООСИ; Донатори	Постоји велики број ОСИ, међутим, не постоји довољан увид у њихов рад и допринос побољшању положаја ОСИ	Урађена анализа стања	Створене претпоставке за законско уређивање ове области	2018.
9.4 Спроведити и унапређивати програме међународне сарадње институција ФБиХ и ОСИ с међународним партнерима	Сва надлежна федерална и кантонална министарства	ООСИ	Спровођени су програми међународне сарадње који су укључивали институције и ОСИ, појединачно или заједно	- Број програма; - Број укључених актера	Све надлежне институције, заједно или појединачно, у сарадњи са ОСИ, спроводје програме који укључују међународне партнере	континуирано

Специфични циљ 9.**Јачати капацитете организација особа с инвалидитетом и гарантовати њихово учешће у свим друштвеним процесима.**

АКТИВНОСТИ	НОСИЛАЦ АКТИВНОСТИ	ПАРТНЕРИ	ПОЛАЗНО СТАЊЕ	ИНДИКАТОРИ ЈЕДИНИЦА МЈЕРЕ	ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТ	ГОДИНА
9.5 Јачати капацитете ООСИ кроз програме подршке (антистигма кампање, едукативни програми, покретање бизниса, израда пројеката и др.)	ФМЗ; ФМРСГ; ФМБИ; ФМРПО; ФЗПР ОСИ	Кантонална министарства; ООСИ	Спровођени су одређени едукативни програми	- Број спроведених антистигма кампања, едукативних програма, програма покретања бизниса, израда пројеката и др., - Број ООСИ укључених у програме	Надлежне институције раде на јачању капацитета ООСИ	континуирано

5. ПРАЋЕЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈА СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ

У оквиру протеклог стратешког периода планирано је било да се оснује посебна Канцеларија Владе Федерације Босне и Херцеговине за питања инвалидитета. Без обзира на чињеницу да је Влада Федерације Босне и Херцеговине, на 90. сједници одржаној 4. децембра 2013. године, донијела Уредбу **о оснивању Канцеларије Владе** Федерације Босне и Херцеговине **за питања инвалидитета**, та уредба никада није реализована, тако да у Федерацији Босне и Херцеговине још увијек не постоји координационо тијело нити било који други вид интерресорног и интерсекторалног праћења стања у области инвалидности, нити имплементације стратешких докумената из ове области, а што је обавеза према одредбама Конвенције.

Због важности питања инвалидности у контексту европских интеграција, сложености овог стратешког документа, изузетног значаја праћења спровођења Стратегије и уопште стања у области инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине, у наредном периоду Влада Федерације Босне и Херцеговине треба да:

- у року од три (3) мјесеца од усвајања овог документа оснује интерресорно и интерсекторско координационо тијело Владе Федерације БиХ које ће бити задужено за праћење, усмјеравање и реализацију активности планираних овом стратегијом и
- у року од шест (6) мјесеци од усвајања овог документа реализује Уредбу о оснивању Канцеларије **Владе** Федерације Босне и Херцеговине **за питања инвалидности**, коју је донијела на својој 90. сједници одржаној 4. децембра 2013. године.

Координационо тијело ће, у својству сталног радног тијела Владе Федерације Босне и Херцеговине, прикупљати податке и припремати годишње извјештаје, укључујући и информације о реализацији Стратегије. У састав координационог тијела треба да буду именовани представници свих ресора и невладиних организација који су учествовали у припреми Стратегије.

Евалуацију имплементације и евентуално предлагање ревизије координационо тијело ће извршити у трећој години примјене, а по потреби и прије.

6. ПРИМЈЕНА СТРАТЕГИЈЕ НА КАНТОНАЛНОМ НИВОУ

Босна и Херцеговина, као демократска држава која функционише сходно Уставу Босне и Херцеговине, а чији је саставни дио Федерација Босне и Херцеговине, заједно са својим федералним јединицама (кантонима), дужна је да поштује одредбе Конвенције као и документе, политике и стратегије Савјета Европе.

Ратификацијом Конвенције Босна и Херцеговина је преузела обавезу да обезбиједи пуно остваривање свих људских права и основних слобода за особе с инвалидитетом без дискриминације на основу инвалидности и та обавеза се односи на све дијелове савезних држава, без икаквих ограничења или изузетака.

Осим тога, Босна и Херцеговина је чланица Савјета Европе чиме је прихватила обавезу континуираног дјеловања сходно главним циљевима Савјета Европе, а који су: јачање сарадње и јединства на европском континенту, унапређење људских права и основних слобода те демократија и владавина права. Савјет Европе континуирано усваја стратешке документе из области инвалидности. У протеклом периоду то је био *Акциони план Савјета Европе за промовисање права и пуног учествовања особа с инвалидитетом у друштву: унапређење квалитета живота особа с инвалидитетом у Европи 2006-2015, док се крајем 2016. године очекује усвајање новог стратешког документа, чији нацрт је доступан и чије стандарде, правце и принципе дјеловања ова стратегија прати и инкорпорира у свој садржај.*

Међутим, због специфичности уставно-правне структуре Федерације Босне и Херцеговине, надлежности у одређеним областима су подијељене између федералног и кантоналног нивоа власти, те се неке од области налазе у искључивој надлежности Федерације Босне и Херцеговине или кантона, док се код неких ради о заједничкој надлежности. Код заједничке надлежности, кантони и федерална власт се договарају на трајној основи. То, дакле, подразумемијева њихов партнерски однос. Осим договарања на трајној основи, у случају када се ради о законима и другим прописима који се примјењују на цијелој територији, федерална власт у остваривању заједничке надлежности има обавезу да води рачуна о кантоналним надлежностима, узима у обзир различите ситуације у појединим кантонима и остави простор за флексибилно спровођење таквих прописа. С друге стране, све оно што није уставима изричито резервисано за институције Босне и Херцеговине, федералну власт и локалну самоуправу (општине и градове) припада кантонима. Такође, Устав Федерације Босне и Херцеговине налаже кантонима да спроводе федералну политику и законе, али и да учествују у њиховом креирању. У том смислу, ради усаглашавања с другим кантонима, кантони се, према Уставу Федерације Босне и Херцеговине, требају обраћати међукантоналном савјету за координацију рјешавања међукантоналних питања и за досљедно рјешавање питања која се тичу интереса ван њихових кантоналних граница. Међутим, имајући у виду да такав савјет није никада формиран, то питање је могуће рјешавати једино путем споразума између влада и скупштина кантона на кантоналном нивоу, односно координацијом Владе Федерације Босне и Херцеговине са скупштинама кантона, у вези са питањима која су од федералног или државног значаја.

С тим у вези, а имајући у виду да је Стратегија документ којим су дефинисани правци дјеловања у области инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине, очекује се да ће кантоналне владе у року од шест (6) мјесеци од усвајања ове стратегије донијети своје акционе планове за њено спровођење, узимајући у обзир приоритетна питања и потребе особа с инвалидитетом у својим локалним заједницама. Кантони који су донијели акциони план за претходни стратешки период, по његовом истеку, донијеће акционе планове усаглашене с овом стратегијом.

7. ТРОШКОВИ ПРИМЈЕНЕ СТРАТЕГИЈЕ

Средства потребна за реализацију стратешких циљева и активности обезбиједиће надлежна министарства, односно институције које ће у оквиру постојећег буџета и одговарајућег буџетског кода предложити модул који ће се односити на финансирање активности којима су задужени у овој стратегији. Такође, одређена средства настојаће се обезбиједити и кроз донаторске и развојне пројекте као што су *IPA* пројекти и други фондови.

Након што Влада ФБиХ и Парламент ФБиХ усвоје Стратегију, организоваће се потписивање Протокола о сарадњи за активности које ће се реализовати мултисекторски. Координационо тијело Владе Федерације БиХ за праћење, усмјеравање и реализацију активности планираних овом стратегијом поближе ће упознати надлежне министре у Влади Федерације БиХ са значајем планирања и обезбјеђења одговарајућих средстава за спровођење Стратегије, а у циљу обезбјеђења средстава из фондова и донаторских средстава.

8. ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

а) Правни основ

За доношење Одлуке о усвајању Стратегије за унапређење права и положаја особа с инвалидитетом у Федерацији Босне и Херцеговине не постоји изричит законски основ, па се као правни основ за доношење користи одредба члана 19. став (2) Закона о Влади Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 1/94, 8/95, 58/02, 19/03, 2/06 и 8/06), према којој се одлуком уређују поједина питања или прописују мјере Владе Федерације Босне и Херцеговине, те одлучује о другим питањима о којима се не одлучује уредбом.

б) Разлози за доношење

Босна и Херцеговина и њени ентитети имају обавезу да усагласе своје законодавство и политике с ратификованим међународним документима и постојећим европским стандардима у области инвалидности. С тим у вези, у мају 2008. године Савјет министара Босне и Херцеговине је усвојио оквирни документ Политика у области инвалидности у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 76/08). Овим документом Босна и Херцеговина се определијела за нови приступ у области инвалидности, заснован на људским правима и социјалном моделу, усаглашен с међународним стандардима и праксом земаља чланица Европске уније. Циљ те политике је омогућити свим особама с инвалидитетом постизање највишег квалитета животног потенцијала, поштовања и достојанства, независности, продуктивности и једнаког учествовања у друштву у најпродуктивнијем и што приступачнијем окружењу.

Ентитетске владе и сви нивои власти су обавезани да донесу provedбене документе Политике. У том смислу, Влада Федерације Босне и Херцеговине је, 15. октобра 2009. године, у оквиру својих уставних надлежности, усвојила Стратегију за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији Босне и Херцеговине 2011-2015. године. Наведена стратегија је била први provedбени документ нових приступа у области инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине који је усаглашен с најважнијим међународним и европским документима из области инвалидности, као и са самом Политиком.

С обзиром на чињеницу да је имплементациони период ове стратегије завршен, Влада Федерације Босне и Херцеговине је, на приједлог Федералног министарства рада и социјалне политике, донијела Рјешење о именовању Радне групе за израду Стратегије за област инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине 2016-2021. („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 22/16). У Радну групу укључени су представници федералних министарстава у којима се рјешавају питања од значаја за положај особа с инвалидитетом, и то: Федералног министарства здравства, Федералног министарства образовања и науке, Федералног министарства просторног уређења, Федералног министарства транспорта и комуникација, Федералног министарства рада и социјалне политике, Федералног министарства развоја, предузетништва и обрта, Федералног министарства за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата, Федералног министарства културе и спорта и

Федералног министарства финансија, као и представници Фонда за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа с инвалидитетом. Поштујући принцип да се за особе с инвалидитетом не рјешава ништа без њиховог учествовања, у Радну групу су укључени представници Савјета организација особа с инвалидитетом Федерације Босне и Херцеговине и представници ратних војних инвалида обје војне компоненте у Федерацији БиХ. Израду Стратегије подржао је *UNICEF* Босне и Херцеговине.

с) Принципи Стратегије

Принципи на којима је дефинисана ова стратегија преузети су из Конвенције и европских стратешких докумената за област инвалидности и то: принцип независности (особама с инвалидитетом треба да се омогући да одржавају највећи могући ниво независности у свим сегментима живота), принцип слободе избора (особама с инвалидитетом треба да се омогући да доносе властите одлуке слободном вољом кад год је то могуће), принцип пуног учешћа (особама с инвалидитетом треба да се омогући да максимално учествују у свим активностима и аспектима друштва), принцип једнакости (особама с инвалидитетом треба да се ставе на располагање исте/једнаке могућности које су на располагању другима) и принцип поштивања људског достојанства (**особама с инвалидитетом треба да се омогући поштивање њиховог урођеног достојанства**).

д) Образложење предложених правних рјешења

Полазећи од чињенице да је Федерација БиХ имала стратешки документ за област инвалидности, који је истекао а много од планираног није имплементирано, као и чињенице да је у фази припреме ове стратегије Босне и Херцеговине достављен први Нацрт Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021, коју Босна и Херцеговина као чланица Савјета Европе мора да интегрише у своје програме и стратешке документе и у вези с планираним подноси извјештаје, Радна група је усвојила став да поред домаћег и међународног законодавног оквира, основ за дефинисање циљева и активности ове стратегије буду: *Извјештај анализе имплементације Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015, Препоруке Савјета за особе с инвалидитетом Босне и Херцеговине за побољшање спровођења стратешких и акционих докумената у области инвалидности на свим нивоима власти у Босне и Херцеговине из августа 2015. године, Стратегија Европске уније за инвалидитет 2010-2020. и Нацрт Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021. Информације о законодавном оквиру и стратешком основу дате су у првом поглављу.*

Слиједећи концепт Нацрта Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021, одлучено је да се дефинише генерални циљ Стратегије, а затим да се одреде приоритетна подручја у којима ће се дефинисати специфични циљеви. Као аналитички увод у циљеве и активности, у другом поглављу дат је преглед стања по областима које су значајне и одговорне за спровођење планираног, и то области здравства, образовања, приступачности, професионалне рехабилитације и запошљавања, социјалне заштите и културе и спорта. У свакој од области наведени су актуелни и недостајући закони, стратешки документи, кратак преглед стања у области и будући приоритети. Овај преглед стања важан је за праћење напретка у области који треба да се оствари имплементацијом стратешких циљева.

У трећем поглављу дефинисан је генерални циљ и специфични циљеви Стратегије. Генерални циљ Стратегије дефинисан је на основама дугорочне и свеобухватне визије, али с резултатом који се очекује у дефинисаном стратешком периоду и којем систем и друштво, у смислу извршавања своје обавезе према особама с инвалидитетом, треба да буду посвећени.

Специфични циљеви Стратегије нису дефинисани по областима од значаја за положај особа с инвалидитетом, како је то било у претходној стратегији, него су дефинисани сходно утврђеним проблемима и приоритетима у области инвалидности у Федерацији БиХ, односно уоченим баријерама и проблемима у свакој од области, а које особе с инвалидитетом спречавају или ограничавају у остваривању њихових потреба и које их доводе у неравноправан положај за пуно и ефикасно учествовање у друштву. Овим приступом прокламује се и кроз активности уводи обавеза мултисекторског спровођења неких активности Стратегије, гдје се нарочита координација очекује од ресора здравства, образовања и социјалне заштите. Такође, дефинисано је квалитетно ангажовање ресора просторног уређења и транспорта и комуникација, као кључних институција за укључивање особа с инвалидитетом и њихово учествовање у свим областима живота. У смислу наведеног, специфични циљеви Стратегије дефинисани су на сљедећим приоритетним питањима:

- Једнакост и недискриминација
- Приступачност

- Укључивање
- Превенција и рана интервенција
- Подршка и заштита
- Подизање свијести јавности, превазилажење предрасуда и стереотипа, те
- Подизање капацитета организација особа с инвалидитетом

За сваки од специфичних циљева прије дефинисања активности дат је кратки увод којим се објашњава разлог зашто је постављен тај специфични циљ.

Дефинисано је девет (9) специфичних циљева, и то:

1. Побољшати статус особа с инвалидитетом кроз унапређење законодавног оквира и обезбјеђење правне подршке и заштите права особа с инвалидитетом. Законски оквир је у многим случајевима неповољан и представља баријеру за остваривање одговарајућег положаја особа с инвалидитетом, и то је уједно најбољи гарант трајања квалитетних рјешења. Зато је у овој области предвиђена анализа усаглашености постојећег законодавства с Конвенцијом и доношење недостајућег.
2. Унаприједити приступачност окружења за особе с инвалидитетом кроз уклањање архитектонских и информационо-комуникационих баријера, као кључни аспект за њихово потпуно укључивање у друштвену заједницу. Уклањање баријера је предуслов за инклузију особа с инвалидитетом и њихову личну и друштвену афирмацију. Дефинисане активности покривају све врсте баријера и све области живота.
3. Укључити особе с инвалидитетом у све области живота равноправно с другима, посебно у области образовања, културног, спортског, јавног и политичког дјеловања. Овај циљ је најсвеобухватнији, има највише активности, али у практичном смислу њихова имплементација је формула инклузије особа с инвалидитетом у друштво.
4. Унаприједити програме превенције инвалидитета и програме ране детекције и интервенције у раном расту и развоју. Превенција и интервенција у раном узрасту одређују посљедице инвалидитета, те су програми и дјеловања у овом контексту изузетно важни ако се жели постићи квалитетна политика у области инвалидитета.
5. Унапређивати квалитет и доступност услуга те успостављати нове услуге сходно потребама особа с инвалидитетом. Ова област је изузетно важна за све аспекте живота особа с инвалидитетом и њихове породице. С обзиром на недостатак услуга у заједници или неусаглашеност с потребама, посебно социјалних услуга, активности овог специфичног циља усмјерене су на унапређење стања у вези с тим питањем.
6. Јачати запошљавање и самозапошљавање особа с инвалидитетом. Ова област у претходном стратешком периоду имала је најбоље резултате имплементација, тако да се у предстојећем периоду планирају унаприједити, започети и увести нови програми запошљавања особа с инвалидитетом, а посебно програми професионалне рехабилитације.
7. Спречавати сваки облик искоришћавања, злостављања и насиља особа с инвалидитетом. Ово питање је једно од приоритетних у Нацрту Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021, те су и у ову стратегију укључене двије активности које представљају повезивање ове и постојеће стратегије борбе против насиља и трговине људима.
8. Подизати свијест јавности о проблемима питања инвалидности с циљем уклањања предрасуда, културолошких и психолошких баријера. Креирање амбијента у којем живе особе с инвалидитетом треба да буде континуирани задатак свих актера. Предрасуде и психолошке баријере друштва, па и самих особа с инвалидитетом, кључна су препрека за њихову инклузију и остваривање пуног потенцијала.
9. Јачати капацитете организација особа с инвалидитетом и гарантовати њихово учешће у свим друштвеним процесима. Када је то у питању, у Федерацији БиХ тренутно је веома неуређено стање. У оквиру овог специфичног циља планиране су активности које су у функцији испуњавања обавеза по Конвенцији и успостављања уређеног и квалитетног модела организовања, рада и сарадње организација особа с инвалидитетом и државних институција, као и сарадње на међународном плану.

У четвртном поглављу дат је оперативни план активности, гдје су за сваку активност дефинисани носиоци и суносиоци активности, полазно стање, индикатори/јединица мјере, очекивани резултат и година имплементације. Табеларни приказ по наведеним варијаблама одабран је из тог разлога што

пружа бољи преглед планираног и оствареног, што би требало да олакша праћење и евалуацију.

У петом поглављу дефинисано је праћење и евалуација Стратегије, у првом реду кроз оснивање интересорног и интерсекторског координационог тијела, које ће бити задужено за праћење, усмјеравање и реализацију активности планираних овом стратегијом и у које ће бити именовани представници свих ресора и сектора који су учествовали у припреми Стратегије. Координационо тијело ће прикупљати податке и припремати годишње извјештаје, укључујући и информације о реализацији Стратегије. Овим рјешењем настоји се обезбиједити континуитет у приступу и досљедност у реализацији планираног, те формализовати мултисекторски приступ и одговорност за област инвалидности. С обзиром на сложеност питања инвалидности и положаја особа с инвалидитетом, посебно у нашем друштву, предвиђено је и да се реализује Уредба о оснивању Канцеларије **Владе** Федерације Босне и Херцеговине **за питања инвалидитета**, коју је Влада донијела на својој 90. сједници одржаној 4. децембра 2013. године.

У шестом поглављу дефинисана је примјена Стратегије на кантоналном нивоу. Полазећи од уставних одредби које дефинишу подијелјене и изричите надлежности Федерације и кантона и обавезе договарања и усаглашавања о истим, у настојању да се постигне сагласност с постављеним циљевима у Стратегији и спремност учествовања у њиховом остваривању, одржана је Јавна расправа на текст Нацрта стратегије у Парламенту Федерације Босне и Херцеговине, на коју су позвани представници свих нивоа власти у Федерацији Босне и Херцеговине надлежних за област инвалидности као и представници организација особа с инвалидитетом. Иако се многи представници нису укључили у јавну расправу, сви су имали прилику да се упознају с Нацртом стратегије који им је достављен електронском поштом и да на њега дају примједбе, приједлоге и сугестије. У том смислу, а имајући у виду да је Стратегија документ којим се регулишу питања од значаја за област инвалидности у Федерацији Босне и Херцеговине, предложено је да кантоналне владе у року од шест (6) мјесеци од усвајања ове стратегије донесу своје акционе планове за њено спровођење, узимајући у обзир приоритетна питања и потребе особа с инвалидитетом у својим локалним заједницама.

е) Трошкови примјене Стратегије

У посљедњем поглављу дефинисано је финансирање Стратегије на тај начин да ће свако надлежно министарство у оквиру својих буџета планирати финансирање активности којима су задужени у овој стратегији, а одређена средства настојаће се обезбиједити и кроз донаторске и развојне пројекте као што су *IPA* пројекти и други фондови.

9. ЛИТЕРАТУРА

МЕЂУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ

- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, (Конвенција о правима особа с инвалидитетом и њен Факултативни протокол), Резолуција A/RES/61/106, 13. децембар 2006. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol*, (Конвенција о правима особа с инвалидитетом и њен Факултативни протокол), Резолуција A/RES/62/170, 18. март 2008. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto* (Конвенција о правима особа с инвалидитетом и њен Факултативни протокол), Резолуција A/RES/63/192, 18. децембар 2008. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Universal Declaration of Human Rights*, Универзална декларација о правима човјека, Резолуција A/RES/3/217A, 10. децембар 1948. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, Стандардна правила за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом, Резолуција A/RES/48/96, 20. децембар 1993. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *International Covenant on Civil and Political Rights*, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Резолуција 2200A (XXI), 16. децембар 1966. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Резолуција 2200A (XXI), 16. децембар 1966. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW), Препорука бр. 18. (11. засједање 1992), 18. децембар 1979. године
- **Генерална скупштина Уједињених нација**, *Convention on the Rights of the Child*, Конвенција о правима дјетета, Резолуција A/RES/44/25, 20. новембар 1989. године
- **UNESCO**, *Convention against Discrimination in Education*, Конвенција против дискриминације у образовању, 14. децембар 1960. године, Регистрована у Уједињеним нацијама 29. маја 1962. године, Број 6193.
- **Свјетска здравствена организација, UNICEF и Министарство здравства Румуније**, *European Declaration on the Health of Children and Young People with Intellectual Disabilities and their Families*, Европска декларација о здрављу дјете и младих с интелектуалним потешкоћама и њихових породица, 26. новембар 2010. године
- **Савјет Европе**, *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights)*, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (Европска конвенција за заштиту људских права), 4. новембар 1950. године
- **Савјет Европе**, *European Social Charter*, Европска социјална повеља, 18. октобар 1961. године (ETS No. 35), ревидирана 3. маја 1996. године (ETS No.163)
- **Савјет Европе**, *Draft Council of Europe Disability Strategy 2016-2021*, Нацрт Стратегије Савјета Европе за инвалидитет 2016-2021, DECS-RPD-TF(2015)13, 23. новембар 2015. године
- **Европска унија**, *EU Charter of Fundamental Rights*, Повеља Европске уније о основним правима, (2000/C 364/01), 18. децембар 2000. године
- **Европска унија**, *European Disability Strategy (2010-2020)*, Европска стратегија за особе с инвалидитетом 2010-2020, COM(2010) 636, 15. новембар 2010. године
- **Савјет Европске уније**, *Council Recommendation on a parking card for people with disabilities*, Препорука о паркинг картама за особе с инвалидитетом, (98/376/EC), 4. јуни 1998. године
- **Савјет Европске уније**, *Council Resolution on equal employment opportunities for peo-*

ple with disabilities, Резолуција о једнаким могућностима запошљавања за особе с инвалидитетом, (1999/C 186/02), 17. јуни 1999. године

- Савјет Европске уније, *Council Resolution on promoting the employment and social integration of people with disabilities*, Резолуција о промовисању запошљавања и социјалне интеграције особа с инвалидитетом, (2003/C 175/01), 15. јули 2003. године
- Савјет Европске уније, *Council Resolution „eAccessibility” - improving the access of people with disabilities to the knowledge based society*, Резолуција „е-Пристапачност” - побољшање приступа особама с инвалидитетом друштву заснованом на знању, (2003/C 39/03), 6. фебруар 2003. године
- Савјет Европске уније, *Council resolution on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training*, Резолуција о једнаким могућностима за ученике и студенте с инвалидитетом у образовању и обуци, (2003/C 134/04), 5. мај 2003. године
- Савјет Европске уније, *Council Resolution on accessibility of cultural infrastructure and cultural activities for people with disabilities*, Резолуција о доступности културне инфраструктуре и културних активности особама с инвалидитетом, (2003/C 134/05), 6. мај 2003. године

УСТАВОТВОРНИ ДОКУМЕНТИ

- *Устав Босне и Херцеговине (Општи оквирни споразум за мир у БиХ - Анекс 4) и Амандман I на Устав БиХ*
- *Споразум о људским правима (Општи оквирни споразум за мир у БиХ - Анекс 6)*
- *Устав Федерације Босне и Херцеговине с амандманима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 и 88/08)*
- *Устав Унско-санског кантона („Службени гласник Унско-санског кантона”, бр. 1/95, 2/97, 9/99, 5/00, 3/03, 11/03, пречишћен текст – 1/04)*
- *Устав Посавског кантона („Народне новине Жупаније Посавске”, бр. 1/96, 3/96, 7/99, 3/00, 5/00 и 7/04)*
- *Устав Тузланског кантона („Службене новине Тузланско-подрињског кантона”, бр. 7/97 и 3/99 и „Службене новине Тузланског кантона”, бр. 13/99, 10/00 и 14/02, 6/04 и 10/04)*

- *Устав Зеничко-добојског кантона („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број: 7/96 и „Службене новине Зеничко-добојског кантона”, бр. 1/96, 10/00, 8/04 и 10/04)*
- *Устав Босанско-подрињског кантона Горажде („Службене новине Босанско-подрињског кантона Горажде”, бр. 3/97, 8/98, 10/99, 10/00 и 5/03 - пречишћени текст)*
- *Устав Средњобосанског кантона („Службене новине Средњобосанског кантона”, бр. 1/97, 5/97, 6/97, 2/98, 7/98 – исправка текста, 8/98, 10/2000, 8/03, 2/04 и 14/04)*
- *Устав Херцеговачко-неретванског кантона („Службене новине ХНК”, бр. 2/98, 4/00 и 7/04)*
- *Устав Западнохерцеговачког кантона („Народне новине Жупаније Западнохерцеговачке”, бр. 1/96, 2/99, 14/00, 17/00, 1/03 и 10/04)*
- *Устав Кантона Сарајево („Службене новине Кантона Сарајево”, бр. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01 и 28/04)*
- *Устав Кантона 10 („Народне новине Херцегбосанске жупаније”, бр. 3/96, 09/00 и 09/04)*

ЗАКОНОДАВСТВО И ПРАВНО ОБАВЕЗУЈУЋИ ДОКУМЕНТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Образовање

- Оквирни закон о предшколском одгоју и образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 88/07)
- Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 18/03)
- Оквирни закон о средњем стручном образовању и обуци у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 63/08)
- Оквирни закон о високом образовању у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 59/07 и 59/09)
- Закон о федералним министарствима и другим тијелима федералне управе („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 58/02, 19/03, 38/05, 2/06,

8/06, 61/06 и 48/11)

- Реформа образовања у Босни и Херцеговини, Брисел, 2002. године
- Стратешки правци развоја образовања у Босни и Херцеговини с планом имплементације, 2008-2015. година („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 63/08)
- Принципи и стандарди образовања одраслих у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 39/14)
- Стратешка платформа развоја образовања одраслих у контексту цијеложивотног учења у Босни и Херцеговини за период 2014-2020. године („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 96/14)
- Стратешки правци развоја каријерне оријентације у Федерацији БиХ за период 2015-2020. година, те Приједлог акционог плана за њихову имплементацију (Влада Федерације Босне и Херцеговине, 2015)
- Стратешки план за унапређење раног раста и развоја дјече у Федерацији БиХ 2013-2017.
- Смјернице за здраву исхрану дјече узраста до 3 године у Федерацији БиХ (Влада Федерације Босне и Херцеговине, 2013)
- Смјернице за здраву исхрану дјече предшколског и школског узраста (Влада Федерације Босне и Херцеговине, 2012)
- Стратегија за превенцију и борбу против насиља у породици 2013-2017.
- Стратегија супротстављања трговини људима у Босни и Херцеговини
- *Стратешки правци развоја високог образовања у Федерацији БиХ од 2012. до 2022. године*

Пензијско-инвалидско осигурање

- Закон о пензијском и инвалидском осигурању („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 и 59/06)

Питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата

- Закон о правима бораца и чланова њихових породица („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 33/04, 56/05, 70/07 и 9/10)
- Закон о провођењу контроле законитости коришћења права из области борачко-инвалидске заштите („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број

82/09)

- Закон о посебним правима добитника ратних признања и одликовања и чланова њихових породица („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 70/05, 70/06 и 9/10)
- Закон о провођењу контроле законитости коришћења права из области борачко-инвалидске заштите („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 82/09)

Просторно уређење

- Закон о просторном планирању и коришћењу земљишта на нивоу Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 и 45/10)

Уредба о просторним стандардима, урбанистичко-техничким условима и нормативима за спречавање стварања архитектонско-урбанистичких препрека за лица с умањеним тјелесним могућностима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 48/09)

Транспорт и комуникације

- Закон о комуникацијама („Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 31/03, 75/06, 32/10 и 92/12)
- Закон о поштанском саобраћају Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 76/04)
- Закон о путевима Федерације БиХ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 12/10, 16/10-исп и 66/13)
- Смјернице за пројектовање, грађење, одржавање и надзор на путевима Федерације БиХ (Одлука Владе Федерације Босне и Херцеговине, број 786/06 од 7. 12. 2006)

Рад и запошљавање

- Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 9/10)
- Закон о подстицању развоја мале привреде („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 19/06 и 25/09)
- Закон о обрту и сродним дјелатностима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 35/09 и 42/11)
- Закон о посредовању у запошљавању

и социјалној сигурности незапослених особа („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр 55/00, 41/01, 22/05 и 9/08)

- Закон о запошљавању странаца („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 111/12)
- Закон о раду („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 62/15)

Социјална заштита и област инвалидности

- Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 36/99, 54/04, 39/06 и 14/09)
- Политика у области инвалидности Босне и Херцеговине („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 27/08)

Спорт

- Закон о спорту у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 27/08 и 102/09)
- Уредба о одређивању критеријума за додјелјивање награде спортистима, спортским радницима и спортским удружењима у Федерацији БиХ за остварене спортске резултате на међународним такмичењима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 27/12, 74/13 и 3/15)

Здравство

- Закон о здравственој заштити („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 46/10 и 75/13)
- Закон о здравственом осигурању („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 30/97, 7/02, 70/08 и 48/11)
- Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 40/10)
- Закон о евиденцијама у области здравства („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 37/12)
- Закон о заштити особа с душевним сметњама („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 37/01, 40/02, 52/11 и 14/13)

ОСТАЛИ ДОКУМЕНТИ

- *Извјештај анализе имплементације Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015. године Федералног министарства рада и социјалне политике из децембра 2015. године*
- Анализа имплементације Стратегије за изједначавање могућности за особе с инвалидитетом у Федерацији БиХ 2011-2015. године из децембра 2015. године
- Препоруке Савјета за особе с инвалидитетом Босне и Херцеговине за побољшање спровођења стратешких и акционих докумената у области инвалидности на свим нивоима власти у Босни и Херцеговини из августа 2015. године

10. РАДНА ГРУПА ВЛАДЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ЗА ИЗРАДУ СТРАТЕГИЈЕ

1. Добрица Јоњић, Федерално министарство рада и социјалне политике
2. Анкица Костић, Федерално министарство рада и социјалне политике
3. Есма Палић, Федерално министарство рада и социјалне политике
4. Марина Бера, Федерално министарство здравства
5. Горан Черкез, Федерално министарство здравства
6. Ана Толо, Федерално министарство културе и спорта
7. Џенана Прцановић, Федерално министарство културе и спорта
8. Ђенана Голош, Федерално министарство образовања и науке
9. Едвин Гранић, Федерално министарство финансија/финанција
10. Амела Хаџиабдић, Федерално министарство финансија/финанција
11. Јасмина Авдић, Федерално министарство за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата
12. Татјана Пејаковић, Федерално министарство за питања бораца и инвалида одбрамбено-отаџбинског рата
13. Нервин Дацић, Федерално министарство просторног уређења
14. Жељко Матоц, Федерално министарство транспорта и комуникација
15. Ибрахим Шехић, Федерално министарство транспорта и комуникација
16. Нејра Шабић, Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом
17. Винко Јеринић, Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом
18. Николина Радован, Федерално министарство развоја, предузетништва и обрта
19. Елвира Бешлија, Савјет организација особа са инвалидитетом Федерације БиХ
20. Харис Хаверић, Савјет организација особа са инвалидитетом Федерације БиХ

Анекс 1.

ЛИСТА ПРОПИСА КОЈИ ЋЕ БИТИ ПРЕДМЕТ АНАЛИЗЕ УСАГЛАШЕНОСТИ С КОНВЕНЦИЈОМ
И ПРОПИСА КОЈИ СЕ ТРЕБАЈУ ДОНИЈЕТИ

Област	Прописи који ће бити предмет анализе усаглашености с Конвенцијом	Рок извршења	Прописи које треба донијети	Носилац/ суносилац активности	Рок извршења	
Здравство	Закон о здравственој заштити („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 46/10 и 75/13)	2019.				
	Закон о здравственом осигурању („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 30/97, 7/02, 70/08 и 48/11)					
	Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 40/10)					
	Закон о заштити особа с душевним сметњама („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 37/01, 40/02, 52/11 и 14/13)					
Образовање	Оквирни закон о предшколском одгоју и образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 88/07)	континуирано	Три кантона нису усагласила своје законе с Оквирним законом о предшколском одгоју и образовању у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 88/07), и то: СБК, ХНК и ЗХК кантон	Надлежни органи законодавне и извршне власти у кантонима Федерације Босне и Херцеговине	Сходно законским обавезама	
	Сви кантонални закони који третирају област предшколског одгоја и образовања		Три кантона нису усагласила своје законе с Оквирним законом о средњем стручном образовању и обуци у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 63/08), и то: СБК, ХНК и К10			
	Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 18/03)		Закони о образовању одраслих нису усвојени у четири кантона, и то: ПК, СБК, ХНК и К10			
	Сви кантонални закони који третирају област основног и средњег образовања					

	Оквирни закон о средњем стручном образовању и обуци у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 63/08)	континуирано	
	Сви кантонални закони који третирају област средњег стручног образовања		
Образовање	Оквирни закон о високом образовању у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 59/07 и 59/09)		
	Сви кантонални закони који третирају област високог образовања		
	Стратешка платформа развоја образовања одраслих у контексту цјеложивотног учења у Босни и Херцеговини за период 2014-2020. године („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 96/14)	2020.	
	Стратешки правци развоја каријерне оријентације у Федерацији БиХ за период 2015-2020. година, те Приједлог акционог плана за њихову имплементацију	2020.	
	Стратешки план за унапређење раног раста и развоја дјеце у Федерацији БиХ 2013-2017.	2017.	
	Стратегија за превенцију и борбу против насиља у породици 2013-2017.		
	Стратешки правци развоја високог образовања у Федерацији БиХ од 2012. до 2022. године	2022.	
Приступачност	Просторно уређење		
		Уредба о просторним стандардима, урбанистичко-техничким условима и нормативима за спречавање стварања архитектонско-урбанистичких баријера за особе с умањеним тјелесним могућностима	Кантонална министарства просторног уређења (осим ЗДК) IV квартал 2017.
	Транспорт и комуникације		
	Закон о комуникацијама („Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 31/03, 75/06, 32/10 и 92/12)	Закон о измјенама и допунама Закона о путевима Федерације БиХ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 12/10, 16/10-исп и 66/13)	2017.

Приступачност	Закон о поштанском саобраћају Федерације Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 76/04)	Измјене и допуне Смјерница за пројектовање, грађење, одржавање и надзор на путевима Федерације БиХ (Одлука Владе Федерације Босне и Херцеговине, број 786/06 од 7. 12. 2006)		2018.
	Закон о путевима Федерације БиХ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 12/10, 16/10-исп и 66/13)	Упутство о изради веб-страница прилагођених за приступ информацијама ОСИ или само Одлука-Закључак Владе за обавезну примјену државног Упутства		ФМТК, Влада ФБиХ, надлежна министарства, РАК, Управа за инспекцијске послове ФБиХ, Телеком оператери
	Смјернице за пројектовање, грађење, одржавање и надзор на путевима Федерације БиХ (Одлука Владе Федерације Босне и Херцеговине број 786/06 од 7. 12. 2006)			
	Правило 56/2011 о дозволама за дистрибуцију аудиовизуелних медијских услуга и медијских услуга радија (РАК)			
	Правило 77/2015 о пружању аудиовизуелних медијских услуга, Политика сектора емитовања (РАК)			
	Оквирни закон о заштити и спашавању људи и материјалних добара од природних или других несрећа у БиХ („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 50/08) (Увођење СОС телефона)			
	Правилник о организацији, условима и начину функционисања Оперативно-комуникацијског центра БиХ-112 (Увођење СОС телефона) Правило 39/2008			
	Управљање планом бројева за телефонске услуге у Босни и Херцеговини („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 105/08) (Увођење СОС телефона)			
	Изборни закон	Изборни закон	ЦИК, ООСИ	2017.

Професионална рехабилитација и запошљавање			Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа с инвалидитетом	ФМРСП ФЗПР ОСИ ООСИ	2018.
			Правилник о садржају и начину спровођења надзора над законитошћу рада, општих аката и стручног рада установа, привредних друштава, заштитних радионица и радног центра	ФМРСП ФЗПР ОСИ ООСИ	2019.
			Правилник о радним мјестима и пословима на којима се при запошљавању у јавном сектору даје предност особама са 100% инвалидитетом		
			Правилник о садржају и начину вођења евиденција запослених особа с инвалидитетом	ФМРСП ФЗПР ОСИ ООСИ	2019.
Социјална заштита	2017.	Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 36/99, 54/04, 39/06 и 14/09)	Закон о основним принципима и оквиру материјалне заштите особа с инвалидитетом	ФМРСП ООСИ, Надлежни органи законодавне и извршне федералне власти и кантоналних власти	2018.
		Закон о посредовању у запошљавању и социјалној сигурности незапослених особа („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 55/00, 41/01, 22/05 и 9/08)	Закон о заштити породице с дјецом у Федерацији Босне и Херцеговине	ФМРСП, Надлежне федералне и кантоналне институције социјалне и дјечије заштите, федерални и кантонални органи законодавне власти	2018.

Социјална заштита	Закон о запошљавању странаца („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 111/12)	Закон о хранитељству у Федерацији Босне и Херцеговине	ФМРСП Надлежне федералне и кантоналне институције социјалне и дјечије заштите, федерални и кантонални органи законодавне власти	2017.
	Закон о раду („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, број 62/15)	Закон о социјалним услугама	ФМРСП, ООСИ, Надлежне федералне и кантоналне институције социјалне и дјечије заштите, федерални и кантонални органи законодавне власти	2017.
	Породични закон („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 35/05, 41/05, 31/14)	Закон о Јединственом регистру корисника готовинских накнада на које се не уплаћују доприноси	ФМРСП, Парламент ФБиХ	2017.
	Закон о преузимању права и обавеза оснивача над установама социјалне заштите у Федерацији БиХ („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 31/08, 27/12)	Закон о безбједности и здрављу на раду	ФМРСП, Парламент ФБиХ	2017.
		Закон о пензијско- инвалидском осигурању	ФМРСП, Парламент ФБиХ	2017.
		Закон о преузимању финансирања неизмирених доприноса за пензијско-инвалидско осигурање за осигуранике запослене у Федерацији Босне и Херцеговине у периоду 1. 4. 1992. до 30. 12. 2015.	ФМРСП, Парламент ФБиХ	
		Закон о организацијама особа с инвалидитетом	ФМРСП, ООСИ Парламент ФБиХ	2017.

Социјална заштита		Правилник о раду Комисије за утврђивање статуса цивилних жртава рата	ФМРСП	2017.	
		Јединствена листа инвалидности	ФМРСП, Институт за медицинско вјештачење здравственог стања	2017.	
Култура и спорт	Уредба о одређивању критеријума за додјељивање награде спортистима, спортским радницима и спортским удружењима у Федерацији Босне и Херцеговине за остварене спортске резултате на међународним такмичењима („Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 27/12, 74/13 и 3/15)	2017.	Закон о спорту у Федерацији БиХ	ФМКС, ООСИ	2018. и континуирано

